Roskilde University

Anti

begreberne antikommunisme - antisemitisme og deres historie

Thing, Morten

Publication date:
2003

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Citation for published version (APA):
Thing, M. (2003). *Anti: begreberne antikommunisme - antisemitisme og deres historie*. Roskilde Universitetsbibliotek. Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek No. 41

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- Depending on the license attached, be aware how you otherwise are allowed to use the material.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Document Removal
If you believe that this document breaches copyright please contact forskersupport@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 07. Nov 2026

Morten Thing

ANTI

Begreberne antikommunisme – antisemitisme og deres historie

Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 41

© Morten Thing 2003
Anti
Begreberne
antikommunisme – antisemitisme
og deres historie

Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 41

ISSN 0105-564x
ISBN 87-7349-570-0

Roskilde Universitetsbibliotek
Universitetsvej 1,
Postbox 258,
4000 Roskilde Universitetsbibliotek

Tryk: Roskilde Universitetstryk

INDHOLD

Forord *5*
Anti *7*
Antikommunisme *12*
- Første fase *13*
- Anden fase *16*
- Tredje fase *19*
- Den amerikanske antikommunisme *26*
- Kommunistisk opfattelse af antikommunismen *34*
- Antikommunismen i Danmark efter 1945 *37*

Antisemitisme *49*
- Før antisemitismen? *53*
- Universaliseringen af antisemitisme *55*
- Det universelle had til jøderne *59*
- Jøderne og afro-amerikanerne *67*
- Anti-semitisme og kritik af Israel *69*
- Hvad er det vi taler om? *83*

FORORD

Begrebernes historie og ordenes sociale liv udgør en del af vores fælles, men ofte ufortalte historie. I dette lille skrift har jeg eftersøgt den hos to begreber af den store anti-familie, antikommunisme og antisemitisme. Det er ord som om nogen har sat sit præg på 1900-tallets politiske semantik. De to ords historie afsøges gennem deres brug på forskellige tidspunkter. De to historier er meget forskellige. Antikommunisme er et begreb, som kun tøvende frigør sig fra sine nazistiske aner og skaffer sig nye medbetydninger. Anderledes med antisemitisme, som med sit racistiske udspring i modstanden mod den jødiske emancipation hurtigt breder sig og overtager ansvaret og overbetydningen for alle historiens forskellige former for jødehad.

De to historier er blevet til som en refleksion over vores afhængighed af disse historiske medbetydninger, som ordene slæber med sig i deres fortsatte liv.

ANTI

Den lille forstavelse 'anti-' forekommer i et hav af ord på en lang række sprog. Det kommer oprindelig fra den græske præposition αντί, der betyder 'imod' og som også på græsk er meget et meget produktivt præfiks. Allerede i gammeldansk (1150-1500) blev præfikset indlånt i ord som 'Antikrist' og 'antifon' og i ældre nydansk (1500-1700) i ord som 'antagonist'. Senere i lån som: 'antarktisk', 'antipati' og 'antitese' og i hjemlige dannelser fra slutningen af 1700-tallet som 'antikritik'. Senere især i politiske og medicinske betegnelser som 'antikonstitutionel', 'anti-liberal' og 'antiseptisk'.[1]

I førsteudgaven af Meyers Fremmedordbog fra 1837 fylder 'anti-'ordene 3 sider.[2] I femte udgave fra 1878 har ordene formeret sig til 4,5 sider med langt flere indførsler. En meget stor del af dem refererer til politiske og filosofiske diskussioner. Går man videre frem til syvende udgave fra 1902 er flere af dem forsvundet og udskiftet med nye. Ét af de nye ord er 'Antimakassar', en betegnelse for "et paa en Sofa- eller Stole-Ryg hængt Stykke Tøj til Optagelse af den siddendes Haarfedt", som dengang kunne være Makassar-olie.[3]

ODS skriver sammenfattende om anti-sammensætningene: "i de fleste tilfælde m. overf. bet.: modsat; modvirkende; fjendtlig (mod det begreb, der indeholdes i ordets sidste led).", men er i øvrigt tilbageholdende med at angive for mange eksempler, formentlig fordi man anså konstruktionerne for kortlivede. Nævnt bliver dog: antikristelig, antiliberal, antimilitarisme,

---

1. Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie*, bd. 3, Kbh. 1953, s. 352.
2. Ludvig Meyer: *Kortfattet Lexikon over fremmede, i det danske Skrift- og Omgangs-Sprog forekommende Ord, Konstudtryk og Talemaader; tilligemed de i danske Skrifter mest brugelige, fremmede Ordforkortelser*, Kbh. 1837.
3. *Ludvig Meyers Fremmedordbog*, syvende Udgave ved F.C.B. Dahl, B.T. Dahl og J.P.F.D. Dahl, Kbh. 1902.

antidemokratisk, antireligiøs, antisemitisme, antisocialistisk. Supplementet til *ODS* er mere detaljeret på dette område og nævner to tidlige eksempler, nemlig tidsskrifterne *Anti-Spectator* (1744-45) og *Anti-Drømmeren* (1759-61). Her får vi også tidsfæstet antidemokratisk til 1850.[4]

Senere ordbøger registrerer, at 'anti-' stadig er et levende præfiks. *Nudansk ordbog* registrerer således antisvedisme (og at det jo rettelig hedder antisvecisme, da Sverige hedder Svecia på latin).[5] *Nye ord i dansk 1955-75* registrerer kommunisternes forsøg på at konstruere et mod- og parallelord til antiamerikanisme: antisovjetisme.[6]

Anti- kan kombineres med et substantiv som 'krist', men bliver som oftest kombineret med adjektiver. En stor gruppe af anti-sammensætninger udgøres af anti- + en ideologisk retning: antikonstitutionel, antiliberalistisk, anti-klerikal, antisocialistisk osv.

En anden vægtig gruppe er anti- + en nationalitetsbetegnelse: anti-engelsk, anti-tysk, anti-svensk, anti-amerikansk. Det tidligst anførte eksempel er anti-engelsk fra 1837, men fra året efter er der et eksempel med "de antidanske blade i Hamburg". Supplementet registrerer også antitysk, antifransk og antiamerikansk, det sidste med et eksempel fra 1927 om nogle demonstrationer i Paris. Nogle af disse sammensætninger kan substantiveres: antiamerikanisme fx. Denne særlige substantiveringsform er så at sige knyttet til det græske præfiks. Man kan ikke forestille sig en 'dansk' substantivering som: anti-amerikanskhed. Umiddelbart ville man sige, at det skyldtes, at antiamerikanskhed ikke ville slå an, fordi det er et klodset ord. Men ord som fx. danskhed og tyskhed eksisterer i sproget, men kan ikke kombineres med anti-. Anti- kalder så at sige på suffikset -isme, som, selv om det er kommet til os via fransk, oprindelig er latinsk (-ismus) eller græsk (-ismos). Denne klassicerende nexus påvirker også det mellemste led,

---

4. *Ordbog over det danske Sprog* 1-28, Kbh. 1919-56 [forkortet *ODS*]; *Ordbog over det danske sprog, supplement,* Kbh. 1992-.
5. *Nudansk ordbog*, 4. udg. Kbh. 1964. Den nyeste udgave (1996) medtager begge former.
6. Pia Riber Petersen: *Nye ord i dansk 1955-75*, Kbh. 1984.

nationalitetsbetegnelsen. Den må, hvis ikke den som i tilfældet med amerikansk har en latinsk rod, oversættes til latin: ikke anti-svensk-isme, men anti-svec-isme. Anti-jødisk, men ikke anti-jød-isme (derimod nok anti-juda-isme eller anti-semit-isme). Skulle der produceres substantiver til anti-fransk eller anti-tysk, ville de altså hedde anti-francisme og anti-germanisme. Måske på grund af denne indre tvang fra præfiks og suffiks findes disse afledninger næsten kun i sprogvidenskaben som betegnelser for indlån (dog uden anti-): germanisme, anglicisme osv.

Det særlige ved sufikset -isme er, at det forlener substantivet med en betydningsaura, som alene hænger sammen med afledningsformen: ordet ligner de andre isme-ord af filosofisk, teoretisk, videnskabelig oprindelse, og ordet får derfor en lidt tungere vægt. Antisvecisme lyder som en lidelse og betydeligt farligere end anti-svenskhed. Antiamerikanisme lyder også farligere end blot dette at være imod visse træk ved det amerikanske samfund. Og med en karakteristisk fornemmelse for denne betydning kunne Peter Wivel i programmet Deadline på DR2 den 4. marts 2003 forklarende om franskmændenes negative holdning til George Bush's planer om en krig mod Irak sige, at i Frankrig var der på højre- og venstrefløjen "grupperinger, hvor der også er antisemitisme og anti-amerikanisme indblandet", som om de to begreber var parallelle og betegnede to farlige sociale lidelser.

På engelsk ser billedet af historien om præfikset 'anti-' ud som på dansk. *Oxford English Dictionary* angiver 'antichrist' og 'antipope' som de eneste eksempler fra før 1600 og oplyser, at Shakespeare slet ikke bruger anti-ord. De tidligste eksempler i 1600-tallet synes alle at være på det kristelige område: 'anticreator', 'antibishop' osv. I 1700-tallet kom der en del afledninger som 'antilogism', 'antinomy', 'antiphonic', 'antithesis' m.fl. I 1800-tallet kom sammensætninger af typen: 'anti-national', 'anti-slavery', 'anti-anglican', 'antijudaic', 'antinegro' m.fl.

Laver man en søgning på Google på en række sammensætninger med anti-, kan man opstille en liste over de i øjeblikket mest brugte:

Søgninger på Google 14.4.2003

antichrist	374.000
anti-American	119.000
anti-Semitism	119.000
antisemitism	105.000
anti-Semitic	95.000
anti-racism	82.400
anti-abortion	73.000
anti-racist	69.000
anti-Christ	63.700
anti-communist	55.900
anti-Jewish	55.500
anti-Americanism	51.800
anti-Christian	43.300
anti-capitalist	41.700
anti-imperialist	35.400
anti-Israel	35.300
anti-Nazi	32.300
anti-democratic	39.900
anticommunist	34.400
anti-fascist	33.300
anti-Muslim	27.500
anti-NATO	24.300
anti-communism	21.600
anti-Semitic	20.500
anti-Israeli	20.000
anti-German	13.100
anti-Zionist	12.900
anti-porn	11.900
anti-socialist	11.400
anti-feminist	11.400
anti-Chinese	10.800
anti-fascism	10.800

anti-French	10.700
anti-Islam	10.600
antidemocratic	9.650
anti-Zionism	9.540
anti-Russian	9.200
anti-EU	8.220
anticommunism	6.090
anti-Judaism	6.040
anti-English	3.150

Disse ideologisk betonede anti-ord kan dog slet ikke konkurrere med antivirus som gav 4.100.000 hits og anti-virus (med bindestreg) som gav 430.000. På Google kan man ikke lave trunkerede søgninger (altså på roden anti-), men en søgning på Hot Bot gav 12.580.703 på anti-*

De to områder: anti-ideologier og anti-nationaliteter skiller sig ud som særligt produktive. Præfixet anti- synes som kulturhistorisk markør at udpege nye hadeobjekter i den offentlige debat. Og mange af dannelserne er som modviljen, agressionen eller hadet af kort varighed og forsvinder ud af sproget igen. Men nogle af dem får et langt liv – og sin egen historie. I det følgende skal vi se på to af dem.

ANTIKOMMUNISME

Ordet kommunisme er af fransk oprindelse, hvor det formentlig er opstået omkring 1840. Ordet er afledt af den latinske rod 'communis', fælles, som en betegnelse for en fællesejendoms-ideologi. Det er ikke mindst Étienne Cabet, som gjorde ordet kendt med sin *Voyage en Icarie* fra 1840. Ordet blev indlånt i de andre europæiske sprog meget hurtigt, i løbet af 1840erne. Ordet antikommunist dukker derimod ikke op på det tidspunkt, hvor der findes modstandere af kommunismen. Kommunismen som strømning blandt arbejdere dukker op i Frankrig i 1840'erne. I Tyskland dannes Bund der Kommunisten, som Marx og Engels skriver et berømt manifest for i 1848. De skriver en del om kommunisternes modstandere, men kalder dem ikke anti-kommunister.[7] Det hænger sikkert sammen med, at det i høj grad blev ordene 'socialisme' og 'socialist', som i sidste halvdel af 1800-tallet tegnede arbejderklassens radikale strømninger. Ordet fik gennem brugen en masse medbetydninger: man kunne fx. tale om jernbanesocialister, når det drejede sig om folk, som gik ind for et statsligt eller kommunalt jernbanevæsen.

Ordet kommunisme overlevede imidlertid af to grunde. Dels optrådte det i titlen på Marx og Engels' *Det kommunistiske partis manifest*, en tekst som generation efter generation i arbejderbevægelsen læste som ét af de første trin på vejen mod en socialistisk dannelse. Og dels optrådte ordet som et begreb i den marxske teori om overgangen fra kapitalisme til fællesejendommens samfund. Det første stadium karakteriserer Marx som socialistisk, mens det højere stadium, hvor staten er visnet væk, kaldes kom-

7. I et enkelt brev til Étienne Cabet brugte de dog ordet: "[...] la soi-disant société démocratique Allemande de Paris et, essentiellement anticommuniste, en tant qu'elle déclare ne pas reconnaitre l'antagonisme et la lutte de classe prolétaire et la classe bourgeoise." Marx og Engels til Étienne Cabet, ca. 24. marts 1848, Marx-Engels: *Gesamtausgabe (MEGA)*, 3. afd., bd.2, Berlin 1979, s. 141 (er ikke optaget i Marx-Engels: *Werke*).

munistisk. Det er med udgangspunkt i denne overlevering, at Lenin genanvendte ordet i en ny betydning: som navn på den tendens indenfor arbejderbevægelsen som han grundlagde med udgangspunkt i sin egen fraktion i det russiske socialdemokrati, bolsjevikkerne.

Antikommunismens første fase

Det er den russiske revolution og den bolsjevikiske magterobring, der markerer begyndelsen til denne anden fase i ordet kommunismes historie. Med dannelsen af Kommunistisk Internationale i 1919 gik Lenin og bolsjevikkerne tillige ind på en splittelse af arbejderbevægelsen med henblik på en forestående verdensrevolution. Den blev imidlertid ikke til noget, men ordet kommunisme var nu slået fast som navnet på 3. internationale, en tendens i arbejderbevægelsen og et regime af ny type i Rusland. Det er denne historiske nydannelse, som blev udgangspunktet for første fase af ordene 'antikommunists' og 'antikommunismes' historie.

Den første bølge af antikommunisme udfoldede sig i USA 1919-20 under navnet 'The Red Scare'. Den da 24-årige J. Edgar Hoover ledede en kampagne, igangsat af justitsministeren Mitchell Palmer og udført af FBI. Kampagnens mål var at intimidere fagforeningsfolk og venstreorienterede, og den medførte deportation af flere hundrede indvandrere, som blev anset for farlige. Regin Schmidt, som har skrevet om denne skræmmekampagne, beskriver den som et angreb på de bevægelser, der krævede sociale og politiske forandringer og, at målet var at bevare den eksisterende samfundsorden.[8] Den svenske historiker Werner Schmidt ser dette som et grundlæggende tema overhovedet for perioden 1917-2000.[9]

Søger man på ordet 'anti-communist' i den nye database over *The Times* 1785-1985, som forlaget Gale Publishers har lavet, så er det tidligste fund

8. Regin Schmidt: *Red Scare. FBI and the Origins of Anticommu-nism in the United States*, Kbh. 2000.
9. Werner Schmidt: *Antikommunism och kommunism under det korta nittonhundratalet*, Lund 2003.

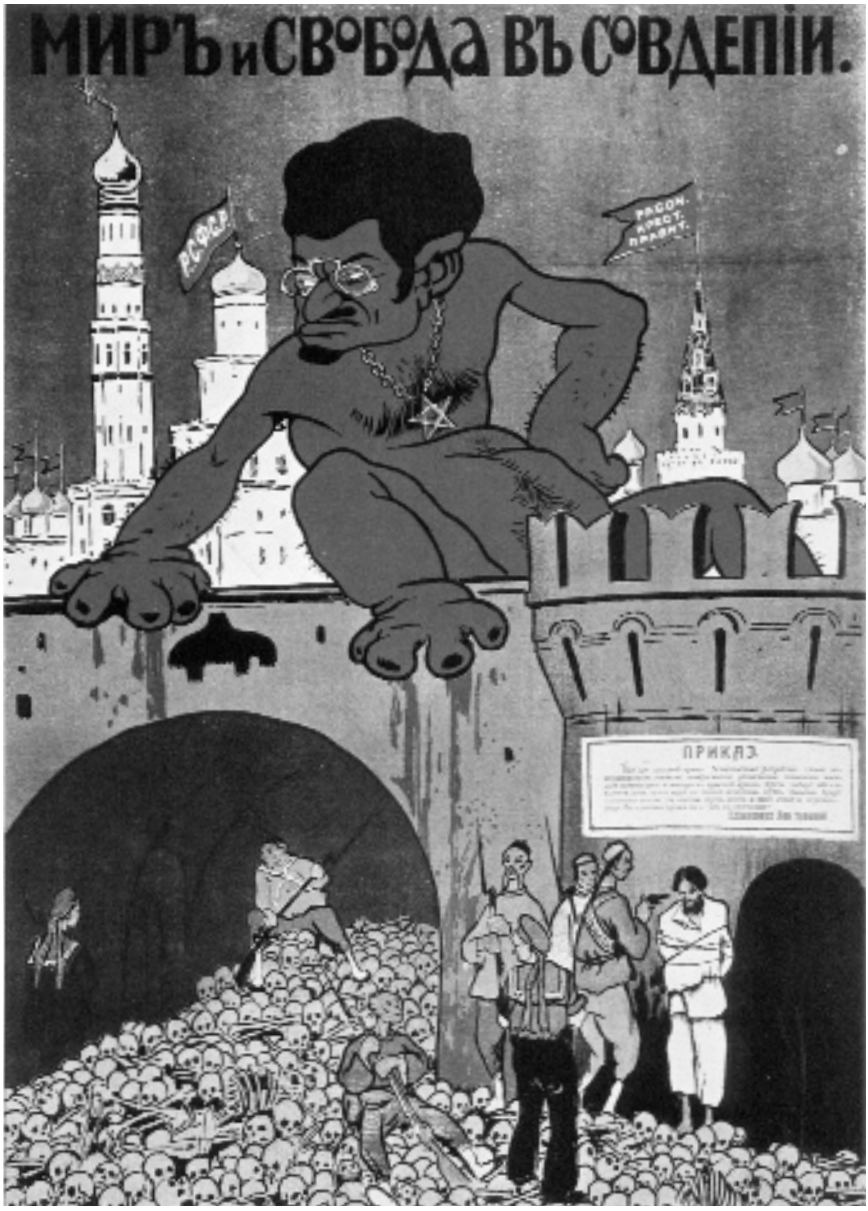

Hvid, antisemtisk og antikommunistisk plakat med Trotskij som uhyret fra Kreml.

fra 1922. Det bruges den 23. februar i en overskrift ("Anti-Communist Unemployed") om en organisation, som er modstandere af "the exploitation of the workless by the Communists". Allerede dagen efter bruges ordet igen om "An Anti-Communist Conference", hvor mere end 50 organisationer "many of them national in character" under ledelse af biskoppen af Birmingham, "the president of the Christian Counter-Communist Crusade" ville danne et råd til at koordinere arbejdet med "counter-Communist education". Fælles for disse tidlige fund er, at ordet meget nøgternt peger på, at disse mennesker er imod kommunismen. De er det imidlertid på forskellige måder, og ordet 'kontrakommunist' bruges faktisk oftere end 'antikommunist'. Derimod er der en klar markering i, at biskoppen er præsident for organisationen Det Kristne Kontrakommunistiske Korstog (som siden skifter navn til The Christian Anti-Communist Crusade).

Kommunismen i den nye betydning (Komintern + bolsjevisme + russisk regime) havde mange fjender. De nationale og kristne, som samledes til konference, var kun én gruppe. En anden gruppe omtales af *The Times* i slutningen af september og begyndelsen af oktober 1925, da Labour Party holdt en konference, hvor det blev besluttet, at kommunister ikke kunne være medlemmer af Labour. Der tales om "Big Anti-Communist Majorities". De social-demokratiske partier i 2. Internationale havde først været positive overfor revolutionen i Rusland, det gælder også det danske. Men efter Lenin sendte den grundlovgivende forsamling hjem i begyndelsen af 1918, tog socialdemokraterne afstand fra det russiske regime og erklærede, at demokrati og socialisme var uadskillelige. Og da Komintern blev dannet, og det førte til en splittelse af de vestlige socialdemokratier blev modsætningen tematiseret langs aksen: demokrati eller diktatur.[10] Ikke desto mindre kaldte socialdemokraterne normalt ikke deres modstand for 'antikommunisme'.

Der var to afgørende grunde til dette. For det første havde ordet 'kommunisme' stadig en anden betydning i socialdemokratisk teori, knyttet *til*

10. Således udsendte det socialdemokratiske forlag Fremad Kautskys bog *Demokrati eller Diktatur* samme år som den udkom på tysk, i 1919.

Det kommunistiske Manifest og til ideen om kommunisme som bevægelsens ultimative mål. Selvom denne sidste betydning formentlig eroderes ud af socialdemokratisk tankegang i løbet af trediverne, så er *Manifestet* langt frem i tiden en kilde til en positiv betydning af ordet 'kommunistisk' helt adskilt fra den russiske erfaring. For det andet blev ordet 'antikommunisme' i stigende grad fra begyndelsen af tyverne til slutningen af trediverne annekteret af det yderste højre: det kristne antikommunistiske korstog og ikke mindst nazismen og fascismen havde udpeget kommunismen som den helt afgørende fjende (fx. i form af den plutokratisk jøde-kommunistiske sammensværgelse i *Zions Vises Protokoller*). Socialdemokraterne havde ingen interesser i at stå side ved side med 'antikommunisterne' og brugte følgelig heller ikke ordet.

Følger man brugen af ordet 'anti-Communist' i *The Times* så er betydningen indtil omkring 1930 simpelthen 'noget som retter sig mod kommunismen'. Med tilslutning skriver avisen i 1927 om "Anti-Communist Feeling in Canton", nemlig at kommunisterne ingen indflydelse har længere, og at forholdet til de fremmed magter er godt. I 1929 skriver avisen om "Anti-Communist Precautions" i Frankrig, hvor regeringen har taget alle tænkelige forholdsregler imod en "threathened Communist demonstration".

Anden fase

Fra Hitlers magtovertagelse og et par år frem sker der en mærkbar glidning af brugen af ordet i *The Times* til i stigende grad at være ensbetydende med nazisternes holdning til kommunismen. Således i november 1936, hvor en fælles tysk-japansk aftale omtales under overskriften "Anti-Communist Front". Det hedder i artiklen: "The purpose of the agreement is to unite the anti-Communist Powers against the spread of Soviet influences." *The Times,* som ingen kan mistænke for kommunisme, lægger faktisk afstand til den tysk-japanske aftale og mener, at antikommunismen hviler på "fear and hatred" og derfor er "both regrettable and unnescessary". Denne betydning af ordet fastholdes resten af trediverne med antikominternpagtens senere udvidelse.

Nazistisk valgplakat fra 1932: den jødiske kapital hånd i hånd med arbejderbevægelsen som vildmand.

Denne brug af ordet passer helt med den tyske brug. Nazisterne tog ordet 'Antikommunismus' til sig som deres eget. I Tyskland havde nazisterne fx. organisationen Gersamtverband deutscher antikommunistischer Vereinigungen. Foreningen stod bl.a. som udgiver at bogen *Bewaffneter Aufstand! Enthüllullungen über den kommunistischen Umsturzversuch am Vorabend der nationalen Revolution* (Berlin 1933).

'Antikommunisme' kommer i brug i dansk nogenlunde samtidig med, at engelsk optager det. *ODS* supplement har registreret den første brug af 'antikommunist' til 1922. Det er meget interessant Martin Andersen Nexø, som er registreret som den første bruger af ordet i et brev til Otto Kuusinen, generalsekretær for Kominterns eksekutivkomité den 2. juli 1922, hvor han skal karakterisere lederne af det danske kommunistparti, de tre tidligere socialdemokrater Ernst Christiansen, Sigvald Hellberg og Johannes Erwig: "De var Antikommunister og Antirevolutionære – indtil de fra svensk Side for to Aar siden blev paatvunget os som den danske rev. Bevægelses Ledere."[11] Nexø bruger ordet i betydningen: modstander af den retning i arbejder-bevægelsen, som støttede den russiske revolution og den bolsjevikiske opfattelse af sagerne. Mere konkret tænker han her på Socialistisk Arbejderparti, som han selv var medlem af indtil det blev opløst i 1919.

Ordet 'antikommunistisk' registrerer *ODS* supplement første gang i 1925. Det er Tom Kristensen, som i en artikel i *Tilskueren* fra juni 1925 skriver om Emil Bønnelycke: "Politisk gled han over i Aandsaristokratismen og blev i hvert Fald lige saa antikommunistisk som Henning Kehler."[12] Med referencen til Kehler bruger Tom Kristensen begrebet noget anderledes end Nexø: Kehler var især kendt for sin modvilje mod den russiske revolution,[13] og man må derfor forstå begrebet bredere og mindre specifikt end i Nexøs anvendelse. Meget tyder på, at ordet havde en negativ betydning med associationer til ord som 'konservativ' eller 'reaktionær'.

---

11. Børge Houmann (udg.): Martin Andersen Nexø: *Breve*, bd. 2, Kbh. 1971, s. 41.
12. Den unge Lyrik og dens Krise, cit. efter Tom Kristensen: *Mellem Krigene. Artikler og Kroniker* (red. Regin Højbjerg-Pedersen), Kbh. 1946, s. 22.
13. Han var attaché ved det danske gesandtskab i Petrograd 1917 og vicekonsul i Tomsk 1918.

ODS supplement registrerer den første brug af 'antikommunisme' til 1935. Det er som i de andre tilfælde næppe det første, hvis det overhovedet kan findes med sikkerhed. Men det siger dog noget om, at ordet på tryk ikke har været særlig udbredte. Eksemplet fra 1935 er en anmeldelse i *Social-Demokraten* den 2. oktober 1935 af et teaterstykke af A. Sumiroff med titlen *Folkekommissæren* på Nørrebros Teater. Anmeldelsen er skrevet af Georg Wiinblad, og man kan næppe mistænke ham for at være kommunist – han havde en lang og tro socialdemokratisk tjeneste bag sig. Han delte formentlig stykkets kritiske holdning til Sovjet. Men han synes det var et dårligt stykke. Han skriver bl. a.: "Der er ingen Grund til nærmere at gaa ind paa den Historie. Skønt den bag sine stærkt temperamentsfulde Udladninger af russisk Kærlighed giver det Udseende af at udtale sig neutralt om aktuelle Sovjet-Spørgsmaal saasom Værdien af Kammeratægteskabet og den menige Arbejder- og Bondeklasses Forhold til sine Ledere, er det fra første Færd tydeligt for de fleste, at man kun faar en Sludder for en Sladder i maskeret Antikommunisme." ("Antisovjet-Melodrama paa Nørrebros Teater").

Denne særlige negative farvning af ordet har måske netop sin rod i, at nazisterne hurtigt tilegnede sig det. En nazistisk udgivelse som *Dansk Antikommunistisk Presse-tjeneste* fra 1938 angiver også denne særlige betydning. Og først med nazisternes brug af ordet blev det almindeligt. Det er måske også forklaringen på, at ordet er længe om at slå an i Danmark efter krigen. Fremmedordbøgerne er lang tid om at anerkende det. *Berlingskes Fremmedordbog* fra 1945 har således kun 'Antikominternpagt' med. Det samme gælder *Gyldendals fremmedordbog*, som først optager ordet 'antikommunisme' i sin 10. udgave fra 1987.

Tredje fase

Hvis den nazistiske, anti-kommunistiske pagt udgjorde kernen i antikommunismens anden fase, så markeres den tredje af mccarthyismens opkomst. Her må man imidlertid skelne mellem kommunisme og kommunisme. Antikominternpagten var ikke mindst rettet mod Sovjet og mod Komintern som Sovjets udenrigspolitiske redskab. Den strategiske vurde-

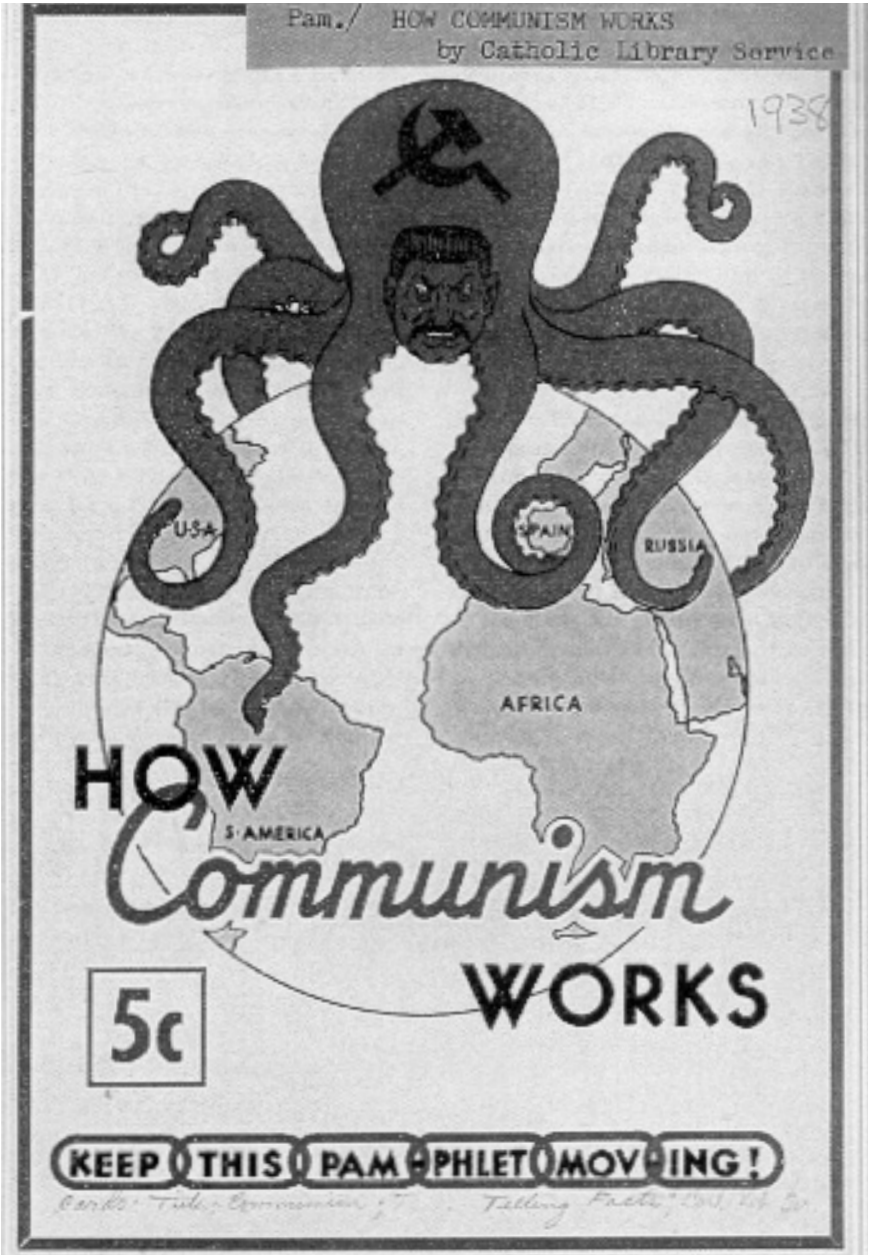

Amerikansk antikommunistisk pjece fra 1938.

ring, der lå bag Hitlers politik, deltes af Churchill. Han glemte aldrig, at Sovjet var en hovedfjende, hvis tur ville komme, når nazismen var slået. Den amerikansk-engelske politik, udmøntet i NATO, lå i klar forlængelse heraf.

Men ét er kommunismen-som-Sovjet, noget andet er kommunismen-som-en-national-fare. De to farer var naturligvis forbundet (selvom Komintern ikke længere eksisterede; opløst 1943), men der var alligevel en forskel mellem stalinismen i Sovjet og fx. det Italien et kommunistparti kunne have lavet politik i. Churchills Fulton-tale i 1946, som betragtes som indledningen til den kolde krig var desuden som talt ud af Stalins mund og blev siden udmøntet i en kommunistisk politik i 1947 i en tale af Ždanov i Szklarska Poręba i Polen, hvor verden blev delt i krigens lejr og fredens lejr. Uanset den forskellige retorik så var lejr-politikken en de facto opbakning bag jerntæppe-politikken.

Antikommunismen efter anden verdenskrig hentede sin energi fra flere kilder. En meget umilddelbar kilde var den, at kommunisterne stod meget stærkt efter krigens afslutning. Fra at have været politiske pariaer var kommunisterne blevet frihedskampens helte. Overalt i Europa var deres politiske indflydelse mangedoblet. Og så uantastet at da rygterne om den amerikanske antikommunisme nåede Danmark, var selv *Berlingske Tidende* lettere forarget. I en meget interessant artikel af bladets udsendte medarbejder, Povl Westphall, den 13. oktober 1946 skriver han om "Antikommunistisk Bølge over Amerika". I underrubrikken hedder det sigende: "Usædvanligt Præludium til De forenede Nationers Aabningsmøde i New York den 23. oktober". Han skriver bl.a.:

"Det er en kampagne, der virker som et Kølleslag ved det første Møde med de ydre Virkemidler. Nu maa man imidlertid gøre sig klart, hvis man vil forsøge nøgternt at bedømme disse Tendenser, at den amerikanske Udtryksform baade i Presse og i Politikeres Tale ofte er karakteriseret af, at Amerikanerne bruger kraftigere Virkemidler, end man i Almindelighed møder i Europa."

Han beskriver nu en kampagne, som har været i gang i det meste af et år med udrensninger i fagforeningerne:

Plakat udsendt af Vichy-regeringen i 1943: Bag kommunismen og de allierede står jøderne.

"Dengang virkede disse antikommunistiske Attituder nærmest som Kuriosa, men i Dag er Kampagnen blevet betydeligt mere tilspidset i Formen, og det er som om den er paa Vej mod Kulminationen, netop nu da Haandværkerne er i Færd med at forvandle New Yorks World Fair Building fra kunstig Skøjtebane til Nationernes Mødesal ... til Forum for dem, der skal forsøge at vinde Freden."

Han fortæller om en helsides annonce i *The Saturday Evening Post* den 5. oktober. Den fortalte i et voldsomt sprog om afsløringen "af en mystisk Fremmed i Cleveland, han havde "prædiket Hadets farlige Evangelium og rejst Raceproblemerne og samlet Penge ind til Finansieringen af det nye Parti. Saa flaaede Pressen Masken af ham! Den Fremmede afsløredes som professionel Pøbel-Ophidser – som en Oprørs-Apostel – [...] Faren er den kommunistiske femte Kolonne."" Westphall gengiver også indholdet af en artikel i *New York Journal* (27.9.1946) som udtrykte bekymring for at Sovjet ville overhale USA i produktion. "Hvis dette lykkes for Rusland, vil det utvivlsomt betyde, at Moskva erklærer at der er ført Bevis for, at Kommunismen er Kapitalismen overlegen." Set med borgerlige øjne var der altså tale om både en indre fare, om end den blev betragtet som en fremmed smitte, og en ydre fare i form af Sovjets potentiale.

Mccarthyismen var imidlertid af en anden art end både Churchills strategiske vurdering og det amerikanske forbud, som holdt PCI ude af italienske regeringer gennem hele den kolde krig. Mccarthyismen havde mange træk fælles med det som holocaust-forskeren Saul Friedländer kalder 'redemptive anti-Semitism', forløsende antisemitisme. Friedländer karakteriserer den nazistiske antisemitisme sådan og peger hermed på den dobbelthed af traditionel myte og moderne hygiejnisk politik og social ingeniørkunst som forenedes i den nazistiske uddryddelsespolitik mod jøderne.[14] Mccarthyismen (og dens forlængelse fx. i John Birch Society) byggede tilsvarende på angsten for den ukendte infektion af den

14. Saul Friedländer: *Nazi Germany and the Jews. 1 :The years of persecution, 1933-1939,* London 1997.

Nazistisk plakat fra 1943. Igen smelter antikommunismen og antisemitismen sammen.

amerikanske samfundskrop. Angsten for den infektion (infiltration), som ikke kunne ses, var meget større end angsten for den russiske brint-bombe, som kunne ses. På den ene side lignede denne bevægelse den *Heksejagt*, som Arthur Miller metaforisk skrev om i sit berømte stykke. På den anden side foregik denne rensning af samfundskroppen for åbent Tv-kamera og trak samtidig det moderne USA ind i det mytologiske hysteri.

Joseph McCarthy var blevet valgt som republikansk senator ved valget i 1947. Han var centralt forankret i amerikansk kultur, var jurist og havde været i marinekorpset under krigen. Da han den 9. februar 1950 i Wheeling, West Virgina, hævdede at Udenrigsministeriet var infiltreret af kommunister var antikommunismen allerede på vej flere andre steder. I *The Times* finder man således ordet anvendt igen i 1948 (efter perioden med identifikationen af ordet med nazismen). Her drejer det sig om formanden for en fagforening af offentligt ansatte, som den 12. januar anklagede det konservative parti for at stå bag "the anti-Communist campaign in the association". De følgende år fik antikommunismen karakter af en bevægelse for at udelukke kommunister i at blive valgt til bestemte foreninger, ikke mindst fagforeninger. Den 26. januar 1950 skrev *The Times* således, at TUC General Council (Engelsk LOs forretningsudvalg) havde truffet forholdsregler, således at medlemmer af bestemte organisationer ikke var valgbare til lokale fagforeningsledelser eller som delegerede til de årlige konferencer ("Anti-Communist move"). Også i andre dele af Commonwealth kom det til indgreb, således i Australien (12. maj 1950 "Anti-Communist Bill Amendments") og i Sydafrika (12. juni 1950 "Anti-Communist Bill in S. Africa"). Interessant nok skrev avisens korrespondent fra Washington den 21. september 1950 om den "Control of Communists Bill" som senatet havde vedtaget: "The Bill is chiefly interesting as an indication of the extent to which Congress is in the grip of an hysterical fear of the unknown." Set med engelske, konservative øjne var amerikansk antikommunisme af en helt anden orden end den engelske.

Den amerikanske antikommunisme

Den franske historiker François Furet karakteriserer i sin bog *Le passé d'une illusion*[15] den amerikanske antikommunisme således:

"For det antikommunistiske korstog var også et korstog for Det Gode. USA er ikke et land som andre, hvor en fælles historie er grundlaget for staten. Det er et fællesskab af europæiske immigranter, hvis nationale identitet hviler på frihedens og demokratiets ideer. Det tyvende århundrede gjorde disse ideer ikke kun til et livets træ, i hvis skygge amerikanerne kunne leve som et lykkeligt folk, men også til en truet skat, som kun de kunne frelse. USA blev født som Guds velsignede land. Det inkarnerede i det nittende århundrede de fattiges paradis. Den demokratiske messianisme udgør en del af dets arv, både i sin religiøse og i sin degraderede form. Den gav mobiliseringen mod kommunismen en karakter af en appel til skæbnen."[16]

Flere forskere har været inde på denne religiøse dimension i den amerikanske antikommunisme. Eller på de psykologiske aspekter. Ellen Schrecker har skrevet en meget nøgtern bog om mccarthyismen, hvor hun distancerer sig fra analyser, som vil se mccarthyismen som udtryk for en slags kollektiv sindssyge: "Such language is disturbing. If there are less-complicated explanations for the anticommunist crusade, is it necessary to

---

15. François Furet: *Le passé d'une illusion. Essai sur l'idée commu-niste au XXe siècle*, Paris 1995.

16. "Car la croisade anticommuniste est aussi une croisade du Bien. Les États-Unis d'Amérique ne sont pas une nation comme les au-tres, où une histoire partagèe constitue le fondement du corps politi-que. C'est une collectivité d'immigrants européens dont l'identité na-tionale repose sur une idée de la liberté et de la démocratie. Voici que le xxe siècle fait de cette idèe non plus seulement l'abre de vie à l'ombre duquel les Américains existent comme une peuple heureux, mais un tésor menacé dont ils peuvent seuls être les sauveurs. L'Amérique est née comme une terre bénie de Dieu. Elle incarné au xixe siècle le paradis des pauvres. Le messianisme démocratique fait partie de son patrimonie, dans sa version religieuse et sous sa forme dégradée. Il donne à sa mobilisation contre le communisme un ca-ractère d'appel du destin." (s. 489)

resort to the psychiatrist's couch?" spørger hun.[17] Men hun fortsætter alligevel: "And yet to deny the irrationality at the heart of McCarthyism is to misinterpret that phenomenon just as surely as reducing it to only a neurotic symptom would be. For the fervid anti-communism of the early Cold War did tap into something dark and nasty in the human soul." Med et lån fra Michael Rogin, som har skrevet om Ronald Reagan[18] taler hun om "the countersubversive imagination" og ser den som

"the emotional center of the anticommunist crusade, the source of that movement's special intensity. In its most basic form, the countersubversive tradition embraced the notion that some kind of alien external force had entered the body politic and threatened to destroy it from within. During the 1940s and 1950s, that alien force was Communism and the countersubversive tradition expressed itself by demonizing the American CP, making Communism into an evil caricature of itself, and transforming its adherents into abnormal beings. [...] Whatever combination of guilt, sexuality, aggression, or other impulses produce the countersubversive mind-set, Americans have never suffered from a shortage of scapegoated aliens. In its early years native Americans and African slaves supposedly threatened the nation from within. In the nineteenth century, the demonization had spread to Catholics and immigrants. By the mid-twentieth century, Communists, a political minority, had supplanted the earlier racial, religious, and ethnic subgroups as the common version of this subversive "other"."[19]

---

17. Ellen Schrecker: *Many are the Crimes. McCarthyism in America*, Princeton 1998, s. 46.
18. Michael Rogin: *"Ronald Reagan," The Movie and Other Episodes in Political Demonology*, Berkely 1987.
19. S. 46f. Sartre er i en tale på fredskongressen i 1955 inde på en lignende tanke, når han siger: "*Anti-communism, in particular, is the efforts of certain groups to view their countrymen who are communists and progressives as if they were separated from them by a cordon of fire.*" Cold War and Anti-Communism, *Masses and Mainstream* 1955/8/8/s. 28.

For liberale eller libertære antikommunister i USA var mccarthyismen naturligvis et stort problem. Den lagde sig med sin inkvisition og sit hysteri hen over enhver anden og civiliseret form for antikommunisme.[20] Den kendte amerikanske sociolog Seymor Martin Lipset formulerede problemet mere omfattende i en historisk-sociologisk artikel fra 1955: "The Radical Right: A Problem for American Democracy".[21] Han videreudviklede sin analyse i *The Politics of Unreason*, hvor han pegede på sammenhængen mellem at ville virkeliggøre himlen på jorden og konspirationsteorier, der groede særlig godt i amerikansk muld.[22] Han pegede på antifrimurer-bevægelsen som en forløber for Ku Klux Klan og mccarthyismen. Provinsialisme og anti-elitisme var andre vigtige sider af hans analyse. Han

---

20. I en artikel i det jødiske blad *Commentary* skriver James Rorty fx. 1953, at McCarthys måde at gøre tingene på fik antikommunister til at miste stemmen og resignere. The Anti-Communism of Senator McCarthy, *Commentary* 1953/16/2/s. 122. I en undersøgelse af højre-orienterede, libertære studenter på amerikanske universiteter fra 1957 skriver Armand L. Mauss, at de fleste undersøgelser af anti-kommunisme ser den som en del af et større mønster af intolerance. Han peger imidlertid ud fra dette materiale på, at der også findes antikommunisme hos en gruppe af studenter som er libertære og hylder tolerancens princip på en lang række områder. The Reluctant Right: Right-Wing Anti-Communism Among Libertarian University Students, *Sociology of Education* 1967/40/1/s. 39-54.

21. *The British Journal of Sociology* 1955/6/2/s. 176-209. Han peger bl.a. på puritanismen som en vigtig kilde til højreradikalismen, men også på den særlige historie amerikansk demokrati har. På grund af den tidlige almindelige stemmeret og fraværet af et ancien regime udvikledes en politisk kultur af en ualmindelig rå art og meget tidligt med professionelle politikere. I en undersøgelse Lipset lavede på University of California i 1951 på baggrund af den såkaldte "loyalty oath" konkluderede han, at studenternes holdning til den i høj grad var determineret af tidligere holdninger, og at meningsdannelsen altså må ses i et kontinuationsperspektiv. Loyalty oath var en erklæring studenterne skulle skrive under på, hvori de erklærede ikke at være medlemmer af kommunistpartiet. I undersøgelsen skulle de svare på deres holdning til denne erklæring (26% gik ind for den, 64% imod) og deres holdning til om kommunister kunne ansættes på universitetet (45% var imod ansættelse, 39% gik ind for det). Opinion Formation in a Crisis Situation, *Public Opinion Quarterly* 1953/17/1/s.20-46.

22. Seymor Martin Lipset og Earl Raab: *The politics of Unreason. Right-Wing Extremism in America, 1790-1970*, London 1970, s. 34ff.

pegede på at angsten for komplottet, for det skjulte onde, rettede sig mod katolikker, fremmede, jøder osv. op gennem tiden. Henry Ford lancerede fx. i 1920 en kampagne imod "the malevolent influence of international bankers, Bolsheviks, and Jews" (s. 135). Hans *avis The Dearborn Independent* optrykte *Zions Vises protokoller*, ét af den moderne antisemitismes mest konspiratoriske skrifter – og et falsum fremstillet af tsarens hemmelige politi.[23] I en kortlægning af de sociale rødder til antikommunismen i 1900-tallet pegede Lipset og Raab på en dobbelthed. På den ene side hænger intolerance overfor minoriteter sammen med lav status og uddannelse, provinsialisme og tilhængere af traditionelle religiøse opfattelser. På den anden side anden side støttes antikommunismen også af hvad de kalder økonomisk konservative, som har deres rod i bedre uddannede og mere velhavende kredse (s. 449ff).

Kenneth D. Wald har i en artikel undersøgt The Religious Dimension of American Anti-Communism.[24] Han peger på, at religion spiller en helt afgørende rolle for amerikansk identitet. Han synes at hælde til den opfattelse, at denne nødvendighed udspringer af USAs særlige historie som et konglomerat at forskellige grupper uden historisk formidlet, national identitet. Alle de undersøgelser, han refererer, viser, at der er en klar sammenhæng mellem religiøst valg og politisk opfattelse. Det religiøse højre mener i alle undersøgelser helt frem til kommunismens opløsning, at kommunismen er en langt større fare for USA end de højreorienterede regimer, USA er allieret med. På samme vis er det religiøse højre tilhænger af en stor militær magt til at holde modstandere i skak. Omvendt med det religiøse venstre. Højre betyder her fundamentalistiske grupper som baptister og pinsemissionærer, mens venstre betyder liberale religiøse sekter. Wald arbejder med ideen om en 'civil religion' ud fra Robert Bellahs bog *The*

---

23. Se min Kan tekster dræbe?, *Den historiske jøde*, Kbh. 2001, s. 70-94 om tekstens forbløffende historie.
24. Kenneth D. Wald: The Religious Dimension of American Anti-Communism, *Journal of Church and State*, 1994/36/3/s.483-506. Tidsskriftet udgives af J.M. Dawson Institute of Church-State Studies at Baylor University, Waco, Texas.

Advarsel mod at downloade MP3-filer: det er kommunisme, mener musikindustrien.

Broken Covenant.[25] Han mener, at "the core of civil religion is a society's symbolic understanding of itself, its founding myths and purpose." Han ser den udfoldet over en bipolær akse fra legitimation til profeti og mener at fundamentalisterne især befinder sig på den legitimative ende af spektret, mens de liberale religiøse betoner USAs guddommelige forpligtelser til at være en god nation og er knyttet til den profetiske ende af aksen.

Joel Kovel har skrevet den meget tankevækkende bog, *Red Hunting in the Promised Land. Anticommunism and the Making of America*.[26] Heri citerer han en undersøgelse af amerikansk identitet fra 1988, "the most exhaustive study of the U.S. electorate ever undertaken". Denne undersøgelse fandt, at som "identity, anti-communism is virtually universal in America." 70% af de adspurgte så sig selv som antikommunister, mens den næststørste kategori udgjordes af identiteten "a religious person", som kunne mønstre 49%.[27] Især i USA, hvor religiøsitet er så vigtig, kan man undre sig over denne centrale rolle, antikommunismen spiller – da ikke mindst under Gorbačov, hvor kommunismen på ingen måde udgjorde nogen reel trussel. Men Kovel mener, at antikommunismen spiller rollen som en slags erstatningsreligion, eller at den har religiøse aspekter, præcis som kommunismen selv, og at dette hænger specifikt sammen med USAs tilblivelse.

Hans oprindelsesteori tager udgangspunkt i en tolkning af Orson Welles-filmen *Citizen Kane*. Hoved-personens sidste ord er: Rosebud, rosenknop. Ordet bliver i filmen en utydet drøm, en ikke fundet nøgle til det, som Kane manglede i sit liv, da han havde fået alt. Kovel mener, at ordet for Welles oplagt var af indiansk oprindelse. Rosebud hed én af Welles' kolleger på CBS Radio i trediverne, en efterkommer af Sitting Bull. Der findes også et Crow-reservat i South Dakota ved navn Rosebud. Som epos om den herskende elite i USA ser Kovel denne utydede drøm som en reference til den samme elites manglende historiske bevidsthed om det folke-

---

25. Robert N. Bellah: *The Broken Covenannt. American Civil Religi-on in a Time of Trial*, New York 1975.
26. 2. udg. London 1997.
27. Norman Orenstein, Andrew Kohut og Larry McCarthy: *The People, the Press an Politics*, Redading Mass. 1988, cit efter Kovel s. 4 og note 3.

mord på Nordamerikas oprindelige befolkning, som var forudsætningen for realiseringen af hele indvandringsprojektet.

De første indvandrere var calvinistiske sekter fra Europa, som søgte frihed fra forfølgelse. Deres arbejdsetos bød dem at se indianerne som dovne, som ikke-arbejdende. Men faktisk, siger Kovel udgjorde indianerne de næste hundrede år en evig udfordring for indvandrerne. Mange – rigtig mange ifølge nogle kilder – valgte faktisk at leve indianernes behagelige liv i stedet for det pietistiske, religiøse liv blandt nybyggerne.

Nybyggerne sejrede imidlertid i denne første red hunting og udryddede næsten den mangefacetterede indianske kultur og marginaliserede resten til de ufrugtbare randområder. USA blev som stat grundlagt som det første moderne frihedens og menneskerettighedernes rige. Men friheden byggede på udslettelsen af de røde.

Længe kunne denne oprindelige mytologi – som vi finder udarbejdet hos J.F. Cooper og mange andre romantiske forfattere – holde sammen på dette nye samfund som den fælles fortælling, som kunne skræve over de mange forskelligheder mellem sekterne og mellem protestanter, katolikker og jøder. I slutningen af 1800-tallet begyndte indvandrerne fra Øst-, Vest- og Sydeuropa at vælte ind i millionvis. Med dem kom socialismen til USA, det nye frihedsprojekt, som ville fuldføre demokratiets projekt.

Efter første verdenskrig blev det stadig vanskeligere at holde sammen på 'den amerikanske fortælling', som kunne erstatte den manglende nationale fortælling. Den amerikanske elites modvilje mod arbejderbevægelsen fik et afgørende skub med den russiske revolution og dannelsen af et amerikansk kommunistparti. Den første 'red scare' må ses ikke blot som elitens angreb på kommunisterne og arbejderbevægelsen, men som det første udkast til den amerikanske antikommunisme, som kunne erstatte fortællingen om kampen mod rødhuderne som national fortælling. Kommunismen var 'fremmed', 'uamerikansk' og 'en forurening' af den amerikanske 'body politic', statslegemet. Set i dette perspektiv var antikommunismen ikke blot vendt mod kommunismen, men en irrationel mytologi som ydede modstand mod tolkning i rationelle eller politiske termer. Dens religiøse karakter gør det muligt at se mange former for anti-kommunisme, såvel politisk begrundede (som George Kennans containment-politik) som populistiske hysterier som mccarthyismen.

Dens religiøse karakter trækker ifølge Kovel linier tilbage til hekseforfølgelsen i Salem (som Arthur Miller skildrer i *Heksejagt*). De calvinistiske sekter søgte frihed, men medbragte også et frihedsbegreb, som var udelukkende religiøst og som blev marginaliseret ved dannelsen af USA som en sekulær stat. I visse former for antikommunisme (den antisemitiske i 30erne, mccarthyismen, reaganismen) genopstår den og bevidner den dybe tvetydighed der er i begrebet frihed i amerikansk tradition.

Med kommunismens sammenbrud omkring 1990-92 kom USA ud i en ideologisk krise. Selve demokratiets betydning var formuleret op mod kommunismen, og anti-kommunismen havde udfyldt rollen som national fortælling. Georg W. Bush forsøgte sig med sin støtte i den texanske fundamentalisme at formulere et nyt verdenssyn baseret på religionens opfattelse af det 'gode' og det 'onde'. Dette forsøg til en ny eller en genoplivet fortælling fik et stød – svarende til den russiske revolution – med terrorangrebet den 11. september 2001. Kampen mod terrorisme blev den nye antikommunisme – eller ser ud til at kunne blive det. Den trækker som den på de gamle energier fra kampen mod rødhuderne og de røde og har som antikommunismen potentiale i sig til at holde alle frigørende tankeformer nede. Det drejer sig ikke kun om venstrefløjen, som ikke længere eksisterer i USA, men især temaer, som abort, homoseksuelles rettigheder, disciplin i skolerne, straf til kriminelle mm.

Antikommunismen i USA har været til debat efter kommunismens fald, ligesom kommunismens egen historie er blevet skrevet om efter de russiske arkiver er blevet åbnet. Men debatten fokuserer ikke mindst på farligheden af kommunismen, da den var der, ikke eller næsten ikke på selve karakteren af antikommunismen.[28]

---

28. For den tidlige forskning se John Earl Haynes: *Communism and Anti-Communism in The United States. An Annotated Guide to Hi-storical Writings*, New York 1987. For den nyere forskning se Hay-nes' oversigtsartikel The Cold War Debate Continues: A Traditionalist View of Historical Writing on Domestic Communism and Anti-Communism, *Cold War Studies* 2000/2.1/s. 76-115. Et forsøg på at rehablitere den ikke-mccarthyistiske antikommunisme er Richard Gid Powers: *Not Without Honor. The History of American Anticommunism*, New York 1995.

For ganske nylig blev Joseph McCarthys høringer gjort tilgængelige på nettet. De havde været beskyttet i 50 år. De gør det om muligt endnu tydeligere, at han ikke blot var sygeligt paranoid, men også reelt genoplivede inkvisitionen.[29]

Kommunistisk opfattelse af antikommunismen

Russerne og den kommunistiske bevægelse var ret sene til at tage ordet 'antikommunisme' til sig. Ordet optræder således ikke i de to første udgaver af *Bol'šaja Sovetskaja Enciklopedija*, men først i 3. udgaven fra 1970-78.[30] Termen dukkede først op officielt i 1959 og blev en fast del af sovjetisk terminologi med SUKPs program fra 1961, hvor det hedder at antikommunismens formål er, "at bagtale det socialistiske system, at udsprede løgne om de kommunistiske partiers politik og mål og om den marxistisk-leninistiske lære". Artiklen i *Den Store Sovjetiske Encyklopædi* indledes med: "Antikommunismen er imperialismens hovedvåben", hvorefter kommer citatet fra partiprogrammet. Det hedder videre: "Til grund for antikommunismen ligger bagtalende påstande om den kommunistiske ideologi som ren utopi, den socialistiske stats "totalitære" karakter, verdenskommunismens aggressive natur, samfundsforholdenes "dehumanisering" og tænkningens og de åndelige værdiers "standardisering" under socialismen. Den vigtigste del af antikommunismen er antisovjetismen [...]".[31] Det interessante ved denne konstruktion er, at den så at sige spejler amerikansk sprogbrug. Antikommunisme og kommunisme spejler således hinanden. Men ligesom USA er meget på mærkerne overfor 'antiamerikanisme', så opfinder russerne begrebet 'antisovjetisme'.

Langt mere interessant er det imidlertid hvorfor russerne og den kom-

---

29. www.senate.gov/artandhistory/history/common/generic/McCarthy_Transcripts.htm

31. *Bol'šaja sovetskaja enciklopedija*, Moskva 1926-37, 21 bd.; *Bol'šaja sovetskaja enciklopedija*, Moskva, 1949-58, 51 bd.; *Bol'šaja sovetskaja enciklopedija*, Moskva 1970-78, 31 bd, oversat til engelsk som *Great Soviet Encyclopedia*, New York 1974-83, 32 bd.

31. Oversat af Inge Larsen.

munistiske bevægelse afstår fra at bruge ordet antikommunisme i perioden efter anden verdenskrig, hvor mccarthyismen gav rig lejlighed til det. Samtidig var det en periode, hvor ordet blev optaget i den politiske diskurs på de fleste europæiske sprog. Jeg er ikke stødt på nogen officiel begrundelse, men man må givet se det som et politisk signal. Ordet var som vist ovenfor i 1945 stadig dybt farvet af sin nazistiske brug. Man kunne måske se det som et udslag af en modvilje mod den nazistiske sprogbrug. På samme måde, som russerne aldrig ville kalde deres arbejdslejre for koncentrationslejre.

Men i videre betydning var ordet måske også udtryk for en semantisk modstilling af kommunisme og antikommunisme, som kommunisterne instinktivt var imod. For dem stod kapitalismen overfor kommunismen, og antikommunisme var således blot et ideologisk udtryk for kapitalisme.

Når ordet vandt indpas i kommunistisk sprogbrug skyldes det formentlig udelukkende striden med kineserne. I tiden for Det Store Spring blev kritikken mellem SUKP og KKP ikke alene en 'kammeratlig kritik' inden døre. Kritikken vendte sig fra kinesernes side også mod udviklingen i Sovjet, og det kom til et brud mellem de to partier. Kineserne kaldte de russiske kommunister for 'de nye tsarer' og lancerede maozedongtænkningen som et nyt stadium i marxismen-leninismens udvikling. På de kommunistiske partiers konference i 1969 blev maoismen karakteriseret som en "farlig antimarxistisk tendens, som med sin undergravende virksomhed og antisovjetiske politik objektivt spiller rollen som imperialismens og antikommunismens håndlanger."[32]

Det var først efter striden mellem Kina og Sovjet i begyndelsen af 60erne, at kommunisterne for alvor opdagede potentialerne i ordet 'antikommunisme'. Som en udløber af skænderiet begyndte russerne at omtale den kinesiske kommunisme som 'asiatisk' og 'tilbagestående'. Mange af de argumenter, som amerikanske antikommunister (som Wittfogel) i årevis havde brugt mod Kina og som havde klare racistiske overtoner (bl.a.

---

32. Se artiklen 'Maoizm' i *Bol'šaja sovetskaja enciklopedija*, hvor maoismen i øvrigt karakteriseres som en småborgerlig tendens i KKP.

'asiatisk despoti')[33] blev nu taget i anvendelse af russerne.[34] Hermed var grænserne brudt ned og de stridende parter begyndte at kalde hinanden 'antikommunister'. Siden hen kaldte Enver Hoxha også eurokommunismen for antikommunisme.

I den kommunistiske historieskrivning konstrueredes i løbet af 60erne og 70erne i tillæg til det nye begrebs sejrsgang en kontinuitet fra Marx og Engels' spøgelse, som gik gennem Europa, over kommunistretssagen i Köln, som Marx havde skrevet en bog om, og videre frem til antisocialismen under Bismarck, antibolsjevismen og videre frem til antikommunismen.[35] Denne kontinuitetskonstruktion hvilede – alle unøjagtigheder ufortalt – på den almene forudsætning, som er almindelig i kommunistisk historieskrivning, at kommunismen var arving til socialismen, da Socialdemokratiet havde forrådt arbejderklassen. Derved legitimeredes så at sige kommunismen som samfundssystem af arbejderklassens kampe i alle dele af verden.

I løbet af tresserne og især halvfjerdserne blev antikommunismebegrebets område udvidet til enhver form for kritik af kommunismen, også venstrekritikken fra ungdomsoprørets smågrupper.[36] Vi som dengang tilhørte dette miljø reagerede meget negativt på denne retorik. Vi ville nok indrømme, at vi var antisovjetiske. Men vi ville ikke slås i hartkorn med mccarthyismen, og frem for alt så vi det på den måde, at den kommunistiske bevægelse havde tyvstjålet begrebet 'kommunisme' som betegnelse

---

33. Se Karl August Wittfogel: *Oriental Despotism. A Comparative Study of Total Power*, Yale 1957.
34. Se her især Gianni Sofri: *Über asiatische Produktionsweise. Zur Geschichte einer strittigen Kategorie der Kritik der politischen Ökonomie*, [Torino 1969], Frankfurt/M 1972, s. 128ff.
35. Se fx. Wolfgang Abendroth: Zur Rolle des Antikommunismus heute, *Das Argument* 87/1973/s. 634-645 og Hans Beyer: *Der Antikommunismus – Wesen, Formen und Funktionen*, Berlin 1975 (i serien Probleme des wissenschaftlichen Kommunismus fra Karl-Marx-Universität Leipzig).
36. Se fx. Hans Beyer anf. arb. s. 105ff. om "Der Antikommunismus im Gewand des "linken" Radikalismus und des Maoismus".

for noget, som ikke fortjente denne betegnelse, da der jo var tale om et statsligt et-partidiktatur uden den fjerneste lighed med det fællesskab, Marx havde skitseret.

Til slut skal et særligt forhold nævnes. Går man til opslagsværker skal man ikke være for sikker på, at man kan slå ordet 'antikommunisme' op. Det kan man i *Den store danske encyklopædi* (hvor jeg har skrevet halvdelen af opslaget, som i øvrigt gengiver de synspunkter, jeg også her har givet udtryk for). Men slår man op i *Encyclopædia Britannica* finder man intet opslag om 'anti-Communism'. Og det gælder en lang række encyklopædier. Mere overraskende er det, at de heller ikke findes i samfundsvidenskabelige eller historiske encyklopædier af typen *International Encyclopedia of the Social Sciences* og lign. Dette i øvrigt i modsætning til 'antisemitisme', som man finder masser af opslag på. Man skal til et specialiseret opslagsværk som C.D. Kernig (ed.): *Marxism, Communism and Western Society* (NY 1972) for at finde et solidt opslag. Teksten er imidlertid en historisk og kritisk redegørelse for netop den kommunistiske brug af ordet

Antikommunismen i Danmark efter 1945

I Danmark slog antikommunismen igennem efter krigen, men ikke med samme abrupte karakter som i USA og ikke med samme voldsomhed som i England. Mest iøjnefaldende er det nok, at Socialdemokratiet efter det sviende valgnederlag i 1945 til kommunisterne også af denne grund bevægede sig i stadig mere antikommunistisk retning. Overvågningen af kommunister på arbejdspladserne blev sat i system gennem Arbejderbevægelsens Informations Central, og partiet orienterede sig for første gang i sin historie mod det engelske Labour, hvilket yderligere akcentuerede antikommunismen.

Også på højrefløjen udvikledes en stærk antikommunisme. Det gjaldt selvsagt de overvundne nazister, som ikke længere havde eget parti. Men også på modstandsbevægelsens højrefløj (fx. omkring Arne Sejr) udvikledes en militant antikommunisme, som finansieret af CIA bl.a. aflyttede Alfred Jensen og Ragnhild Andersens dobbeltseng i Vestersøhus. Formentlig var det også Sejrs blikkenslagerbande, som stod bag forfal-

skningen af referater fra DKPs centralkomitémøder, som var med til at overbevise Hans Hedtoft om nødvendigheden af at gå ind i NATO.

Men koret var langt fra unisont. En leder af Erik Seidenfaden i *Information* fra 6. marts 1948 er i denne sammenhæng meget sigende. Den hed "Ud i Mørket?" med en reference til Jan Valtins bog om det illegale kommunistiske arbejde, *Out of the Night*, som på dansk hed *Ud af Mørket*.[37] Lederen startede med at rejse spørgsmålet om debat var blevet umulig og om politik var blevet en "psykopatisk Besættelse". Han henviste til situationen efter den kommunistiske magtovertagelse i Tjekkoslovakiet og til statsministerens opfordring til at isolere kommunisterne. Han karakteriserede antikommunismen således:

"Tidens store antikommunistiske Korsfarertog er et blandet Selskab. I Geledderne vil man finde Nazismens overvundne, der vejrer Morgenluft. Man vil finde de store økonomiske Interesser, som ser en Mulighed for at knuse det socialistiske Eksperiment med Magt; Nationer, hvis Eksistens er truet; men ogsaa Millioner, for hvem den menneskelige Frihed er altafgørende, og som føler den bragt i Livsfare af Proletariatets Diktatur."

Han citerede *Land og Folk* for udtalelsen: "Den, der ikke vil anerkende, at Hundredtusinder af Arbejdere skal leve under Sultegrænsen, for at Kapitalistklassen Dag for Dag kan forøge sine Profitter og Udbytter, handler ikke udelukkende ud fra danske Hensyn [...]" og flere andre 'omvendte citater' fra netop antikommunismens diskursive arsenal. Og hertil svarede han:

"Nej, det er ikke med denne taabelige Paastand, at en social og frisindet Antikommunisme har maattet gribe til stærkere og stærkere Udtryk. Det har overhovedet ikke været Kommunismens sociale eller socialistiske Indhold og Inspiration, der i vore Kredse har aktiviseret Stemningerne imod dem. Her

37. Jan Valtin: *Ud af Mørket*, Kbh. 1946. Richard Jensen skrev et svar med titlen *Frem i Lyset*, Kbh. 1946.

kan Veje og Maal diskuteres, men det er ikke herom, Debatten og Kampen har staaet de sidste Aar.

Det har ikke drejet sig om de sociale Retfærdighedskrav eller om de ideale Længsler, som inspirerer saa mange Kommunister og gør dem til noget andet og væsensforskelligt fra Nazisterne. Det har derimod været deres Lederes stigende Tilslutning til Magtfilosofien, til Helliggørelsen af alle Midler, og det er gennem disse Midlers Korrumpering af Menneskesjælen og ikke gennem Maalet, at Ligheden mellem de Røde og de Brune er blevet stadig mere paafaldende."

Information og Seidenfaden repræsenterede ikke nogen kraftig stemme. Så meget desto mere grund er der til at understrege dette særegent begavede stykke dialektik. Det er sjældent i dansk journalistik og politik. Og i forhold til selve semantikken i ordet 'antikommunisme', som her optager mig, er det en helt grundlæggende øvelse, Seidenfaden bedriver: han skærer omhyggeligt ordet fri af dets meget omfattende historiske betydningsmasse og bruger det med en meget præcis demokratisk brod vendt med stor styrke mod kommunisterne (og de tidligere allierede i modstandsbevægelsen), men også med stor styrke mod "Tidens store antikommunistiske Korsfarertog". Og præcis denne styrke og præcision gør, at hans efterfølgende praktisk-politiske konklusion kommer til at veje tungere end i pennen på tidens andre antikommunister: "Det er den danske Kommunistledelses fulde Tilslutning til de czekiske Metoder, der har givet os Lov til at slutte, at de vilde handle lige saadan her, hvis de fik Mulighed derfor."

Man kan måske sige, at Seidenfaden fastholdt en liberal tankegang, som ikke altid havde haft vækstmuligheder i liberalismen.

En anden modstandsmand, Halfdan Lefèvre, forsøgte senere samme år at formulere et lignende standpunkt, men uden samme præcision af, hvad der var på spil for en liberal tankegang. Lefèvre havde været frivillig i Vinterkrigen og medlem af Frit Danmarks hovedledelse. Den 21. november 1948 skrev han et indlæg til *Berlingske Tidendes* rubrik 'Det frie Ord'. Han så kommunisternes opslutning bag kuppet i Prag som en handling, der havde bragt situationen tilbage til situationen før overfaldet på Sovjetunionen, til pagtpolitikkens dage. Han så dermed situationen som en mod-

sætning mellem demokrati og diktatur. Han delte slet ikke Seidenfadens opfattelse af, at de, som tilsluttede sig kommunismen, kæmpede for en sag, som han i en vis udstrækning kunne tilslutte sig (retfærdighedskravene). Men han forsøgte også at lægge afstand til tidens antikommunisme og formulere programmet for et kæmpende demokrati:

"Atombomber og gold Antikommunisme løser ikke Problemerne. Selv om Rusland blev svedet af i Atombombens Baal, og alle Kommunister hængt, var dog Aarsagerne til at en Bevægelse som Kommunismen kan opstaa og udvikles ikke bragt ud af Verden. Nye revolutionære Bevægelser vilde skyde op, hvor Jordbunden er gødet for deres Vækst – hvor Sult og Nød hersker, hvor Boligerne er elendige, hvor Sikkerheden for det daglige Brød mangler – det er mod disse Onder, Slaget skal føres, det er paa denne Slagmark, paa den sociale Front, Demokratiet skal sejre."

Interessant er også – som omtalt ovenfor – kommunismens forhold til ordet 'antikommunisme'. I Danmark er DKP meget tilbageholdende med at bruge ordet. Det optræder ikke som noget almindeligt ord i *Land og Folk* i begyndelsen af 50erne.[38]

En tale af Aksel Larsen fra 1952 i Folketinget er formentlig karakteristisk. Talen er fra andenbehandlingen af et lovforslag om femtekolonnevirksomhed, for at "værne det danske demokrati":

"Lad os dog benytte i det mindste denne lejlighed til at tale rent ud, til åbent og ærligt at sige, at sådan er det ikke [at man vil værne det danske demokrati]. Hvis det var tilfældet, ville man naturligvis meget snart efter 1945 have taget fat på denne lovgivning. Det gjorde man ikke. Ingen talte derom, før

38. To af de få eksempler, jeg har fundet fra *Land og Folk* drejer sig om Sartre. Den 9. april 1949 skrev Sven Møller Kristensen om *Urene Hænder*: "Et antikommunistisk skuespil kunne have værdi, hvis kritikken var hæderlig." Og den 11. november 1952 skrev Werner Thierry om en diskussion mellem Sartre og Camus i *Les temps modernes*, hvor Sartre vendte sig "imod en række af den almindelige antikommunismes argumenter".

Marshallplan og Atlantpagt var kendsgerninger, og før parlamentet i Amerikas Forenede Stater havde vedtaget den berygtede kommunistlov, som ganske vist også er beregnet til – og i høj grad bruges til – at forfølge kommunister og kommunistpartiet i Amerika, men som træffende karakteriseres i en leder i "New York Times" hvor man skrev [...] at kongressens arbejde i den samling, hvor kommunistloven blev vedtaget, havde vist "en nedslående tendens til at gå med på love, som – i antikommunismens navn – betyder en meget reel trussel mod tanke-, ytrings-, presse- og forsamlingsfrihed"."[39]

Bemærkelsesværdigt er det, at han kun bruger ordet denne ene gang i sin lange tale, som næsten udelukkende handler om antikommunisme, og kun bruger ordet i et citat fra *New York Times*. Det kan næppe tolkes på anden måde, end at han vil lægge afstand til netop det ord, som kunne sammenfatte hans synspunkter. Man skal formentlig finde årsagen i, at ordet i høj grad betød 'en nazistisk' eller 'mccarthyistisk' udryddelseskrig mod kommunismen. Det var for voldsomt et ord med for voldsomme overtoner.

På venstrefløjen var der kun to grupperinger, som forsøgte at formulere en socialistisk antikommunisme. Det var på Socialdemokratiets venstrefløj, hvor der stadig var grupper, som havde en socialistisk vision, de egentlige reformister. De tabte i løbet af halvtredserne pusten og blev opsuget af det ikke-reformistiske, ikke-socialistiske flertal. Og så var det i småbitte grupper på venstrefløjen udenfor DKP, trotskisterne og folk som Mogens og Ester Boserup. Men antikommunismens kor fremstod unisont og måske derfor kaldte de socialistiske kritikere sig ikke antikommunister.

Marshall-hjælpen til Europa efter anden verdenskrig var et led i en anti-kommunistisk strategi. USA ønskede at styrke kapitalismen og svække de kommunistiske partiers muligheder for at udnytte nøden oven på krigen. Men strategien gik videre: anti-kommunismen var ikke kun rettet mod kommunismen, men mod enhver systemkritik af kapitalismen. Der-

---

39. 21/3 52: 2. beh. af f. t. l. om ændr. i borgerlig straffelov, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget. 103. ordinære samling 1951-52*, II, Kbh. 1952, sp. 3202.

for var antikommunismen i videre forstand en måde at lamme den europæiske arbejderbevægelse på.

Antikommunismens bedste allierede i dette projekt var ikke John Birch Society eller Joseph McCarthy, men kommunisterne. Kommunisterne levede i årtier under den illusion, at Sovjetunionen var et socialistisk samfund under udvikling. De kunne ikke se, at socialisme uden demokrati og uden offentlighed var en contradictio in adiecto. Ved at fastholde at socialisme kunne være det samme som statsejendom og et-partidiktatur leverede de dét grundstød mod socialismen som utopi og forestillingsverden, som ingen antikommunister kunne have gjort bedre. I den forstand var Sovjet og kommunismens fortrængninger simpelthen den bedste reklame for antikommunismen.

Omvendt var det længe svært for dele af den venstrefløj, som i løbet af halvtredserne og begyndelsen af tresserne opstod i kølvandet på det begrænsede opgør med stalinismen som Khruščov indledte at se sig selv som antikommunistisk.[40] Denne begrænsning gjorde, at mange kritiske socialister så det som en del af deres projekt at finde ud af, hvornår det var gået galt i Sovjet. Kun ganske få af rådskommunistisk eller syndikalistisk tilsnit (som fx. Paul Mattick) mente, at den russiske revolution havde været alt andet end en socialistisk revolution. Med dannelsen af 'Det nye venstre' i slutningen af tresserne opstod for første gang en bredere venstrefløj, for hvem antikommunismen var et identitetsspørgsmål. Men stadigvæk brugte man ikke ordet 'antikommunistisk'.

I 90erne – efter kommunismens sammenbrud – dukkede antikommunismen op på den danske politiske scene igen. Nu var den imidlertid ikke rettet mod den fare, som kommunismen som samfundssystem og supermagt udgjorde, for ingen betragtede længere de resterende kommunistiske regimer som en trussel. Den nye antikommunisme var derimod en retroantikommunisme: den rettede sig mod venstrefløjen fra 70erne. På bag-

40. Se fx. det amerikanske tidsskrift *Monthly Review* og dets holdning. Se også Ralph Miliband og Marcel Liebmans artikel Reflections on Anti-Communism i *Monthly Review* juli-august 1985/ s. 1-29.

grund af de nyåbnede arkiver i Rusland og det gamle DDR kunne man naturligvis påregne, at ny viden om de, som dengang forsvarede Sovjet og kommunismen, havde genaktiveret problemstillingen.[41] Men det interessante er, at angrebene kun i begrænset omfang rettede sig mod de tidligere kommunister, men i langt højere grad rettede sig mod venstrefløjen som sådan. Den nye antikommunisme benægtede ikke, at der var forskelle imellem venstrefløjens forskellige anskuelser, men mente at de var underordnede i forhold til, at alle qua venstrefløj var skyldige i den totalitære synd. Polemikken så kryptokommunister i enhver, som i 70erne mente at have ofret sit hjerteblod i kampen mod kommunismen. Den nye antikommunisme var altså ikke som den nazistiske anti-kommunisme eller mccarthyismen eller den liberale eller den frisindede antikommunisme en bevægelse imod kommunismen som faktisk eksisterende fjende. Den nye anti-kommunisme rettede sig primært imod to helt aktuelle forhold: den ville sikre sig, at historien blev skrevet fra dens synspunkt, og at en slags retsopgør blev indledt om ikke i retligt regi, da i forhold til historien og den offentlige anseelse.

Én af dem som tidligst lancerer idéen om et opgør med venstreorienteringen fra 70erne og en ny antikommunisme var Ulrik Høy. Allerede i 1992 kort efter Sovjetunionens fald formulerede han idéen om et omfattende opgør med 'socialismen'. Han mente, at i Danmark var socialismen bygget ind i selve velfærdssystemet som en "blød socialisme". Han vidste godt, at der var flertal for velfærds-systemet. "Det kan man også kalde demokrati, og højere kan man som bekendt ikke nå i denne verden. Alligevel gør vi klogt i at afstemme signalerne med verden udenfor."[42] For Høy gemte der sig bag socialismens egalitære facade kun "social hævn", en hævn vendt mod de rige og de besiddende. Han så her en forbindelse til nazismen, som også "orkestrerede" dette had. Når det var gået så galt i Danmark skyldtes det forholdet til 'det nationale': "I Danmark fik vi

41. Fx. gælder det jo min egen bog *Guldet fra Moskva. Finansieringen af de nordiske kommunistpartier 1917-1990*, Kbh. 2001.
42. Ulrik Høy: Socialismens frilandsmuseum, *Weekendavisen* 24.4.1992.

aldrig formuleret en slagkraftig og "stueren" anti-kommunisme, for der stod "Adgang forbudt" foran den nationale tankegang, hvorimod der var frit slag på det socialistiske revir."

Ellers var det i høj grad Bent Blüdnikow, der førte an i denne opgørsantikommunisme. Det startede da han anmeldte svenskeren Per Ahlmarks bog *Vänstern och tyranniet* i marts 1994 i *Weekendavisen*. Senere fulgte han med Peter Wivel til *Berlingske Tidende*, hvor han fortsatte sin kampagne. Blüdnikow, som blev anklaget for at være en opgraderet mccarthyist, brugte selv ikke ordet 'antikommunisme' om sin kampagne. Han forsøgte i høj grad at præsentere en neutral demokratisk position i en tid hvor højre og venstre ikke længere eksisterede, som han fremhævede flere gange. Han placerede sig i diskussioner med historikere på en postmoderne position, hvor virkelighedsfremstillingen hos historikeren 'blot er konstrueret'. Han havde imidlertid det problem, at han mente, at holocausts og gulags virkelighed var helt ukonstrueret og sand. Og bag hans meget ofte personlige og personfikserede vendettaer lurede altid hans partitagen i israelsk politik: ikke mindst venstrefløjens antiisraelske og antizionistiske holdning ønskede han forskelsløst at identificere som antisemitisme.

For Ulrik Høy var antikommunismen som sammenfatning af det nye opgørs projekt imidlertid en hjertesag. Han vendte tilbage til det flere gange og ville have antikommunismen realiseret. I en kommentar fra 1997 kunne han således skrive: "Da krigen sluttede med nazismens sammenbrud – og gudskelov for det – faldt også nazismens polemik mod kommunismen væk, og det var straks mere problematisk, for ingen har spiddet kommunismen mere nådesløst end nazistiske ideologer. Et kors for tanken, eftersom de forkerte mennesker ikke har ret til at sige det rigtige."[43] Høy mente, at det var "farisæisme, hykleri eller skamløshed", at vi ikke vil give nazisterne ret i deres anti-kommunisme. Problemet er kun, at den nazistiske anti-kommunisme var uadskillelig fra deres antisemitisme. De to dele faldt faktisk sammen i den forstand, at nazisterne altid understregede, at kommunismen var en jødisk opfindelse. Det syntes Høy at overse. Til gen-

43. Ulrik Høy: Rigtigt og forkert, *Weekendavisen* 26.3.1997.

gæld har det sikkert betydet meget for prægningen netop af det udtryk, han vendte sig imod, og som han havde fundet i en kronik i *Politiken*: "den primitive antikommunisme". Jeg tror Høy henviste til en meget interessant kronik af Niels Barfoed,[44] hvor han bl.a. skrev: "Jeg tror, at mistillidsmiseren hænger sammen med, at så mange socialt engagerede i Europa og USA droppede antikommunismen fra trediverne og fremefter i det uendelige og overlod den til de fødte patenthavere (reaktionen) for at hellige sig det ædle forehavende at feje for egen dør, d.v.s. afsløre Vestens elendighed som man i dag tager relativt let på." Det var kernen i kronikken og et synspunkt, som ramte fuldstændig i plet. Udtrykket om den 'primitive antikommunisme' optrådte ikke i kronikken, men derimod i en kommentar til Barfoeds kronik, skrevet af Tøger Seidenfaden.[45] Han skrev om de østeuropæiske dissidenters udsagn: "Talte de nu sandt? Var de ikke bare 'primitive anti-kommunister'?". Det er interessant, at Høy tilsyneladende huskede udtrykket som vendt mod fx. sådan en som ham. For i sammenhængen taler Seidenfaden faktisk kritisk om dem på venstrefløjen, som vil kritisere 'budbringerne' fx. Per Ahlmark. Man må derfor forstå, at det er selve ordet, der vækker denne fornemmelse i Ulrik Høy. Selve ideen om at der skulle findes en primitiv antikommunisme falder heller ikke naturligt sammen med forsøget på at rehabilitere nazismens antikommunisme.

Derimod kunne man måske nok stille spørgsmålet om Tøger Seidenfaden med sit udtryk ikke havde ment noget udover det retoriske i spørgsmålet? Henviste han ikke hermed netop til, at antikommunismen gennem tiden havde været så meget forskelligt, at man ikke uden videre kunne bruge begrebet uden samtidig at sætte grænser fx. i forhold til netop nazismen og mccarthyismen? *Jyllands-Posten* var inde på det samme om end på en anden led nogle måneder senere i en leder om "Frihedens sejr" (8.7.1997). Den startede: "Antikommunisme er et begreb, som en historieløs tid har lagt skrækkeligt for had. Otte år efter Murens fald er det stadig et skældsord af de virkeligt skrappe at blive beskyldt for at være "an-

---

44. Niels Barfoed: Det måtte ikke være sandt, *Politiken* 27.2.1997.
45. Tøger Seidenfaden: Redaktøren skriver: Opgør med fortiden, *Politiken* 9.3.1997.

tikommunist". Kun "koldkriger" er værre. Sandheden er, at udvidelsen af NATO med øst- og central-europæiske lande, der indledes i dag på topmødet i Madrid, er antikommunismens og koldkrigernes ultimative triumf, fordi udvidelsen er frihedens og demokratiets sejr over totalitarismen." Lederen mente, at demokraterne kom ud af anden verdenskrig som antifascister og antikommunister, og at denne alliance var grundlaget gennem hele perioden fra 1945-1968. Så gik det galt, "den krakelerede i slipstrømmen af den nye fascination af socialismen i alle dens afskygninger [...] I toneangivende kredse blev det reaktionært at være antikommunist." Lederen mener videre, at "Af alle de moralske og intellektuelle svigt, som 1968-turbulensen førte med sig, er dette det største og mest utilgivelige. Man forrådte friheden og den frie tanke. Antikommunismen kom til at gå på tværs af tidsånden, netop fordi den var det absolutte modstykke til de totalitære ideologier, hvoraf socialismen igen var kommet på mode." *Jyllands-Postens* lederskribent så fuldstændig bort fra betydningen af Vietnam-krigens karakter af antikommunistisk korstog og netop den betydning, dette havde for 1968 som fænomen. Men derudover kunne man også indvende, at lederens rekonstruktion af historien er historieløs i den udstrækning, den ikke forholder sig til, at antikommunismen (som antifascismen) var meget kompleks og alene af denne grund havde svært ved at holde sammen. Skulle man have kunnet fortsætte den antifascistiske alliance ud af anden verdenskrig havde det jo forudsat, at de venstreorienterede intellektuelle, som Erik Seidenfaden i sig tid havde skrevet om, havde kunnet tage antikommunismen på sig. Det kunne de af en række grunde ikke, primært på grund af den blindhed overfor kommunismens faktiske og samfundsmæssige realitet, som deres kommunisme eller prokommunisme medførte. Fordi denne antifascistiske alliance ikke kunne fortsætte, måtte den erstattes af en anden, nemlig af social-demokraterne (som under krigen jo havde samarbejdet med tyskerne) og højrefløjen, herunder også de, som Tøger Seidenfaden måtte have tænkt på med udtrykket den 'primitive antikommunisme', de mange som havde stemt på DNSAP og som nu stemte på Venstre og Konservative.

I forlængelse af den bagved liggende debat om navngivne kommunisters fortid og mere alment om venstrefløjens fortid, uden at de to adskiltes

særlig klart, havde Lars Hedegaard en kommentar i *Berlingske Tidende* om "Mig og McCarthy".[46] Den var skrevet 3 år efter lederen i *Jyllands-Posten* og alene af den grund bør man mærke sig Hedegaards udtalelse: "For få år siden var beskyldningen om antikommunisme nok til at få debattører til at krybe i et musehul. I dag gør den ikke samme indtryk. Derimod er det stadig ubehageligt at blive hængt ud som mccarthyist [...]." Hedegaard mener, at på trods af, "den nyeste forskning, som uigendriveligt viser, at mange af mccarthyismens "ofre" i allerhøjeste grad var spioner og agenter [...] bør man ikke tro på McCarthys motiver. Mccarthyismen står for et helt system af undertrykkelse og ensretning, som man ikke bare kan renvaske [...]". Hedegaard henviste til et nyligt nummer af *New York Review of Books* og tænkte formentlig på Thomas Powers samleanmeldelse "The Plot Thickens" (11.5.2000). Henvisningen er rimelig nok og har fået støtte også fra senere fremstillinger. Men alligevel er der altså et spring fra denne stadig relativt lille gruppe af mennesker (spionerne) og så til de tusindvis, McCarthy i sin tid henviste til i sine berygtede taler. Og det er formentlig det, Hedegaard tænker på med sin konklusion. Åbningen af de hidtil hemmelige senatshøringer gør dette forbehold nok så vigtigt.

Jeg tror, Hedegaard har ret i sin antagelse af, at ordet 'antikommunisme' omkring århundredskiftet havde mistet en del af sin negative ladning. Og Hedegaard ser sikkert – som fx. Sidney Hook helt parallelt gør det – en kontinuitet fra sin ungdoms trotskisme til sin nuværende position. Ikke bare Hook kunne man sige. Den amerikanske journalist og politolog Michael Lind har for nylig peget på en gruppe af 'forsvarsintellektuelle', som har fået en kæmpe indflydelse i Det hvide Hus under Bush med Paul Wolfowitz i spidsen. Disse forsvarsintellektuelle kaldes også 'neo-konservative': "De fleste neokonservative forsvars-intellektuelle har deres rødder på venstrefløjen, ikke på højrefløjen. De er produkter af den overvejende jødisk-amerikanske trotskist-bevægelse fra 1930erne og 40erne, som ændrede form til antikommunistisk liberalisme mellem 50erne og 70erne og

46. Lars Hedegaard: Mig og McCarthy, *Berlingske Tidende* 11.6.2000.

sluttelig til en slags militaristisk og imperial højrefløj uden fortilfælde i amerikansk kultur eller politisk historie."[47]

At ordet 'antikommunisme' har mistet en del af sin negative betydningsladning kan måske bedst vises ved det helt subjektive forhold, at jeg selv er begyndt at kalde mig antikommunist. Det gjorde jeg i et svar til Niels Barfoed, som var meget forarget over min anmeldelse af hans bog om Peter P. Rohde (og især hans kone Ina Haxen/Rohde) *I unåde. Peter P. Rohde og opgøret med kommunismen* (Kbh. 2001). Jeg havde i en anmeldelse i *Arbejderhistorie* 1/2002 fremhævet, at jeg synes det var en spændende bog, men at den var behæftet med en række principielle og sjuskefejl. I *Kritik* 158 skrev Rohde, at han aldrig ville tilgive mig og omtalte min anmeldelse sammen med Bent Jensens i *Jyllands-Posten*, som han heller ikke kunne lide. Vi blev til en slags tvillinger: "antikommunisten og kommunisten". I mit svar i nr. 159 skrev jeg bl.a.: "Jeg er ikke og har aldrig været kommunist. Jeg er præcis ligeså meget antikommunist som Barfoed. Jeg har i mange år tilhørt netop det antikommunistiske venstre. Men problemet med Barfoed er, at han ikke vil forstå, at der er forskelle på venstrefløjen. Da han lancerede bogen, var hans budskab perspektiveret i retning af 70ernes venstrefløj og dens – efter hans formening – manglende opgør med "menneskeforagten i det sovjetdominerede Østeuropa". Set i hans optik er venstrefløjen fra 70'erne og DKP ét fedt. Og det er ikke fedt. Og fremfor alt er det forkert."

47. Michael Lind: The Weird Men Behind Bush's War, opr. New Statesman, men her læst på http://info.interactivist.net.

ANTISEMITISME

Ét af de andre nye ord, som var med i syvende udgave af Meyers Fremmedordbog fra 1902 var ordet 'Antisemit': "Jødefjende; antisemitisk, mod Semiterne (s.d.) fjendtlig; jødefjendsk, jødeforfølgende". Og slår vi, som der står man skal, op under 'Semiter', står der: "de fra Noahs ældste Søn Sem nedstammende Folk; semitiske Sprog, pl., de af Sems Efterkommere talte Sprog: assyrisk-babylonisk (med Kileskrift), aramæisk (syrisk, kaldæisk, samaritansk), kanaanitisk (fønikisk, hebraisk) og arabisk; Semit ofte = Jøde, semitisk = jødisk (som Betegnelse for Folkeejendommelighed, Jødeaand, Jøderne; Granskning af og Forkærlighed for det semitiske; Semitist, Dyrker af de semitiske Sprog." I første udgaven kunne man også slå 'semitiske Sprog' op: "de af Sem's (Noah's Søns) Efterkommere talte Sprog (det Chaldæiske, Aramæiske, Hebraiske, Syriske, Arabiske, Phøniciske, Armeniske, Æthiopiske)."

At de gamle mellemøstlige sprog var beslægtede, var ikke nogen moderne tanke. Slægtskabet mellem arabisk og hebraisk var fx. meget klart for den arabiske sprogvidenskab, og de første hebraiske grammatikker dukkede op i slutningen af det 1100-tallet i Spanien skrevet af jøder efter arabisk forbillede. Betegnelsen 'semitisk' dukker formentlig op i renæssancen med udgangspunkt i beskrivelsen i første mosebog kap. 10-11 om Noahs sønner. Shem (שֵׁם) eller Sem opfattes herefter som stamfader til de sem-itiske folk. August Ludwig von Schlözer og Johann Gottfried Eichhorn var de første til i 1771 og 1787 at bruge udtrykket 'semitiske nationer' i en filologisk betyning.[48] Med fremvæksten af den sammenlignende filologi og ikke mindst den indoeuropæiske filologi blev sprogvidenskabens landvindinger investeret i en oprindelsesmyte: den ariske oprindelsesmyte.

---

48. Aug. Ludwig v. Schlözer: *Fortsetzung der Allgemeinen Welthistorie*, Bd. 31, Halle 1771, s. 281 og Johann Gottfried Eichhorn: *Historisch-Kritische Einleitung in das Alte Testament*, 2. udg., 1787, s. 45.

Også den tyske religionskritik fra Hegel over Feuerbach til Bruno Bauer spillede en rolle i konstruktionen af et 'jødisk væsen'. Den kristne religionskritik ville skære 'den nye Kristus' fri fra jødedommen, og i denne bevægelse blev det jødiske væsen et, som gik langt ud over det religiøse og omfattede jødernes historie, kultur og sociale liv. Herfra bevægede dette nye jøde-begreb over i en sekulær og emancipatorisk diskurs hos unghegelianerne, som var fritænkere. Bruno Bauer kunne fx. i *Einundzwanzig Bogen aus der Schweiz*, bd. 1, Zürich 1843 skrive: "Jøden må, for at blive menneske, helt og holdent opgive sin religion og sin nationalitets kimære privilegium." (s. 71)

Med fremvæksten af et nyt biologisk paradigme blev hele dette kompleks udmøntet i en racelære og en karakterologi. Det var den tyske indolog Christian Lassen, som i sin *Indische Altertumskunde*, (Bonn 1844-61) skrev, at civilisation kun havde været få nationer givet som talent: egyptere, kinesere, ariere og semitter. Men "Historien viser, at semitter ikke besidder de fysiske kræfters harmoni som arierne. Semitten er selvisk og eksklusiv. Han besidder et skarpt intellekt, som sætter ham i stand til bruge de muligheder, andre har skabt, således som vi finder det i fønikernes og senere arabernes historie" (s. 414). Den franske filolog og religionshistoriker Ernest Renan fremsatte de samme betragtninger nogenlunde samtidig i sin *Histoire générale et système comparée des languges sémitiques* (Paris 1855); semitterne udgør ifølge Renan en "laverestående kombination af den menneskelige natur" (s. 145). Begreber som race, racerenhed, orientalsk blod findes hos flere af samtidens debattører, både hos antijødiske som Eugen Dühring og hos Wilhelm Marr, men også hos jøder fx. hos Moses Hess.

Ordet 'Antisemitismus' tilskrives den tyske forfatter Wilhelm Marr, der i pjecen *Der Sieg des Judenthums über das Germanenthum. Vom nicht confessionellen Standpunkt aus betrachtet* (Berlin 1879) ville adskille sin holdning fra det religiøse jødehad; i 1880 udsendte Marr tillige 3 numre af *Antisemitische Hefte* i Chemnitz. David Engel har imidlertid sporet ordet tilbage til 1860. I tredje bind af *Hamaskir*, en årlig jødisk bibliografi udgivet af Moritz Steinschneider, er der en kort annotering til en artikel af filologen Hermann Steinthal, som angreb Ernest Renans forskning. Steinschneider karkteriserer Renans holdning til semitterne som "anti-

semitsche Urteile".[49] Det bliver brugt igen af Gustav Weil i artiklen 'Semitische Völker' i Rotteck/Welckers *Staatslexikon* fra 1865, hvor kongedømmet blandt jøderne kaldes en "antisemitische Geburt", men i en noget anden betydning. Det genopstod i *Allgemeine Zeitung des Judentums* den 2. september 1879, da avisen, som var en førende tysk-jødisk avis, berettede at have fået et anonymt tip fra Hamburg om, at Wilhelm Marr "habe Freunde gefunden und durch diese werde das 'antisemitische Wochenblatt' zu Stande kommen". Marr havde imidlertid talt om at skabe et anti*jødisk* og ikke anti*semitisk* blad. I slutningen af september 1879 blev Antisemiten-Liga dannet med Marr som grundlægger. Ifølge Marrs biograf foreslog denne navnet efter den 19. september 1879.[50] I løbet af de næste måneder blev der dannet flere sådanne foreninger med ordet 'antisemitisch' i sit navn. Herfra spredte det sig hurtigt, først som betegnelse for mulige lovindgreb, som skulle begrænse jøders muligheder.

Ordet bredte sig også hurtigt uden for Tyskland. *ODS* (Suppl. bd. 1) citerer *Social-Demokraten* fra 8. januar 1881: "Den antisemitiske Bevægelse har...grebet stærkt om sig blandt Studenterne ved Tysklands Universiteter". *Oxford English Dictionary* angiver ligeledes 1881 som det første fund på engelsk.

Opfindelsen af ordet udsprang i høj grad af en aktuel anledning: en voldsom bølge af antijødisk propaganda, optøjer og sammenstød rullede over Tyskland og Østrig.[51] Men ordet sammenfattede på en lidt paradoksal måde udviklingen i såvel den sammenlignende sprogvidenskab som i det nye racebiologiske paradigme. Det næppe eksisterende ord 'semitisme' måtte jo i sig selv udtrykke semitternes laverestående karakter, mens antijo måtte udtrykke, at man var imod dette indhold. Men neologismen 'antisemitisme' behandler andenstavelsen som om 'semitter' var en faktisk

---

49. David Engel: The Concept of Antisemitism in the Historical Scholarship of Amos Funkelstein, *Jewish Social Studies* 1999/6/1/s. 111-129, n. 2
50. Moshe Zimmermann: *Wilhelm Marr. The Patriarch of Antisemitism*, New York 1986, s. 91f.
51. Se Albert S. Lindemann: *Esau's Tears. Modern Anti-Semitism and the Rise of the Jews*, Cambridge 1997.

Titelblad til et antijødisk skrift af Wilh. Marr fra 1879.

eksisterende folkegruppe. Skulle man tage filologien på ordet måtte semitterne udgøres af de, som talte semitiske sprog, dvs. folk som talte især arabisk, aramæisk og amharisk. Men det var ingen af disse folk Marr, havde i tankerne, men jøderne. Flertallet af verdens jøder boede i Europa og USA og talte indoeuropæiske sprog, ikke mindst jiddish. Deres hellige sprog, hebraisk, var godt nok semitisk, men det havde ikke været talesprog siden det andet århundrede.[52] Og selvom man i datiden godt vidste, at jøderne ikke meningsfuldt kunne betragtes som én race, var det alligevel meningen med dette nye paradoksale ord: selvom jøderne ikke talte et semitisk sprog, og selvom de ikke genetisk kunne betragtes som en homogen gruppe af efterkommere efter de oprindelige beboere i Palæstina, så var de alligevel semitter og altså en veldefineret gruppe, som man kunne være imod.

Før antisemitismen?

Som med ordet 'hep', der var opstået under den foregående bølge af tyske antijødiske optøjer i 1819, slog 'antisemitisme' hurtigt an i pressen og blev indlemmet i de europæiske sprog. Men hvad hed 'antisemitisme' før det hed antisemitisme? Tilsyneladende klarede man sig uden ord for noget, som i forskellige former havde eksisteret siden kristendommen skilte sig afgørende ud fra jødedommen som en selvstændig religion. Som anført tidligere er 'anti-judaic' på engelsk opstået samtidig med 'anti-Semitic', nemlig i 1880erne. Og 'anti-jewish' anfører *Oxford English Dictionary* med det tidligste fund fra 1787 (et citat fra Bentham).

Går vi til dansk, så har *Danske Ordbog*[53] i det pågældende bind, som udkom i 1820 et meget udførligt opslag om ordet 'Jøde'. Heraf fremgår, at ordet havde en kraftig overvægt af meget negative konnotationer. Det hedder således under 3. hovedbetydning: "Figurligen og i en foragtelig

52. Se fx. Angel Sáenz-Badillos: *A History of the Hebrew Language* (spansk 1988, overs. eng.), Cambridge 1993.
53. *Dansk Ordbog*, udg. Videnskabernes Selskab, bd. 1-6, Kbh. 1793-1905.

Mening: en Aagerkarl, en vindesyg, pengegierrig Kiøbmand, som fordrer ubillig Vinding paa sine Varer eller udlaante Penge. Han er ret en *Jøde*. Det er en christen *Jøde. Der er flere Jøder end de, der lade sig omskiære*. Ordspr." Og går vi til afsnit 4 om sammensætninger med 'Jøde-' finder vi under d) Jødeagtig: "som egner en jødisk Aagerkarl, skinderagtig, som gaaer ud paa at udsuge Folk ved ubillig Rente og Vinding"; under f), 2. Jødeart: "om et bedragerisk Sindelav, Tilbøjelighed til at snyde og bedrage. Jødearten sidder i ham."; under v) Jødehuus: "Et Huus, som hører Jøder til, eller hvor Jøder boe. *Der er du saa velkommen, som en So i et Jødehuus* i.e. der skiøtter ingen om din Kommen."; under cc) Jødeløgn: "En grov Løgn, saadan som Jødens Forsikringer i Kiøb og Salg undertiden ere." Det skorter kort sagt ikke på jødefjendsk semantik, men ord som: jødefjende, jødefjendsk, jødehad eller jødehadsk optræder ikke, ej heller sådanne som antijødisk o.lign.

Går vi derimod til *ODS* og supplementet, som er blevet til i 1900-tallet, og som sproghistorisk dækker perioden efter *Dansk Ordbog*, så finder vi ord som: jødefjende, jødefjendsk, jødeforfølgelse, jødehad, jødehetz, jødeoptøjer, jødepogrom, jødeproblem, jøderazzia, jødespørgsmål og jødesvin. Man må altså konkludere, at det formentlig er i perioden efter 1850, der opstår ord i stabilt brug, som udtrykker alle disse fænomener (og deres sammenfatning i ord som antisemitisme). Men selve fænomenerne har eksisteret hele tiden.

Man kunne fremsætte den hypotese, at dette forhold signallerer en ændring af jødernes samfundsmæssige og semantiske position. Man kunne formulere dette forhold helt alment derhen, at der er opstået nye positioner både på den semantiske plads 'jøde' og på den semantiske plads 'kristen'. Faktisk insisterede Marr på ikke at ville se jøderne fra en religiøs synsvinkel, hvilket netop afspejler denne almene hypotese. Men videre kunne man pege på, at denne ikke-religiøse position følges af mange andre ikke-religiøse positioner til afløsning for pladsen 'kristen': naturvidenskabelig, ateistisk, positivistisk, naturalistisk osv. Hele sekulariseringen af tænkningen og den offentlige samtale skabte en hel serie af mulige udsigtspunkter, hvorfra det jødiske fænomen kunne betragtes. Omvendt var heller ikke pladsen 'jøde' længere stabil. Som Benjamin Harshav har gjort opmærk-

som på i sin fascinerende bog *Language in Time of Revolution* (Stanford 1999), var de europæiske jøder i perioden efter emancipationen (som Napoléon havde sat i gang) kastet ud i intet mindre end en revolution. Intet var længere det samme i de jødiske samfund i Europa. Et utal af jødiske positioner havde afløst den religiøse: ateisten, socialisten, zionisten osv. Ordet antisemitisme signallerer for begge sider af den semantiske grænse *modernitet*.

Denne modernitet forholder antisemitismen sig til på en ligeså paradoksal vis, som den konstruerer ordet: hvor kristendommen forholdt sig til jødedommen som et midlertidigt og foranderligt fænomen, forholder antisemitismen sig til jøder som et varigt og uforanderligt fænomen. De kristne gik efter at døbe jøderne; konverterede jøderne, blev de fuldgode kristne. Antisemitterne gik efter at udskille jøderne (ultimativt slå dem ihjel), for de ville altid være semitter. Det 'stive', 'førmoderne' samfund gik efter at forandre jøderne til kristne, det 'foranderlige', 'moderne' samfund efter at få dem til at stivne i en ideologisk form.

Universaliseringen af antisemitisme

Bevidstheden om det historiske og det historisk begrænsede ved begrebet antisemitisme blev faktisk fastholdt nogen steder. Bl.a. fastholdt Theodor Herzl den i sin bog *Der Judenstaat* fra 1896. Her skriver han fx.:

"Unser heutiger Antisemitismus darf nicht mit den religiösen Judenhaße früherer Zeiten verwechslelt werden, wenn der Judenhaß auch in den eizelnen Ländern noch jetzt eine konfessionelle Färbung hat. Der große Zug der judenfeindlichen Bewegung ist heute ein anderer. In den Hauptländern des Antisemitismus ist dieser eine Folge der Juden-Emanzipation".

Og i anden udgave af *Salmonsens Konversations Leksikon* bd. 1 fra 1915 kan man læse:

"Antisemitisme ['an-] er Navn paa en socialpolitisk Bevægelse, som i den sidste Menneskealder har været rejst imod Jøderne, særlig i Tyskland, Østerrig,

Ungarn og Frankrig. Den adskiller sig fra tidligere Tiders Jødeforfølgelser – og ligeledes fra Nutidens Rusland – deri, at medens disse rettedes mod Jøderne som Trossamfund (idet man betragtede deres Lære som farlig for den kristne Kirke og smittende for de kristne Folk) og derfor standsede saafremt Jøderne godvillig ell. Tvungne lod sig døbe og ikke senere vakte Mistanke om hemmeligt Frafald, er A. rettet imod Jøderne som Folkestamme (Semitter over for Arier) og derfor lige saa fjendsk imod døbte Jødeætlinger. Som det skarpeste Udtryk kan nævnes den næsten blasfemiske Sætning (af Katolikken A. Reichensperger), at "Daaben kan nok aftvætte Arvesynden, men ikke Racepræget og ikke gøre en Jøde til en Tysker". Fælles for begge er derimod, at Uvillien mod Jøderne fortrinsvis skriver sig fra Skinsyge og Misundelse over deres aandelige Dygtighed, særlig i Forretningslivet, og deres deraf følgende Fremgang og Indflydelse i Samfundet. Det gøres nemlig gældende, at de ved deres Pengemagt undertrykker de kristne Folkeslag, og at deres Hu staar til at gøre sig til Herre over dem."

Da *Raunkjærs Konversations Leksikon* udkom med sit første bind i 1948 lød artiklen om antisemitisme, som om den var skrevet af efter *Salmonsen*:

"Antisemitisme er navnet paa en social-politisk Bevægelse fra nyere Tid, der har til Maal at udstøde Jøderne af det almindelige borgerlige Samfund. A. adskiller sig fra ældre Tiders Jødeforfølgelser, der hovedsagelig var af religiøs Oprindelse, derved at den vender sig mod mod Jøderne som Folkestamme og ikke tager Hensyn til, om de er døbte eller ikke. A. gjorde sig gældende i forskellige Stater som Tyskland, Østrig og Frankrig og i Nordamerika, men fik ikke nogen videregaaende Betydning. Det var først da A. blev sat paa det tyske nationalsocialistiske Arbejderpartis Program og efter Nazisternes Magtovertagelse i 1933 ført ud i Praksis, at A. fik skæbnesvangre Følger for de jødiske Befolkningsgrupper i de fleste europæiske Lande."

Den historiske bevidsthed, som disse to opslag vidner om, er imidlertid helt marginal i forhold til den almindelige bevægelse i brugen af begrebet antisemitisme. Thomas Nipperdey og Reinhard Rürup kan i deres præcise

og grundlæggende begrebshistoriske fremstilling i *Geschichtliche Grundbegriffe* skrive om tiden efter 1945:[54]

"Ordet 'antisemitisme' er siden 1945 uden for enhver tvivl blev brugt oftere i Tyskland end i de tolv foregående år. Videnskab, offentlig debat og pædagogik har analyseret antisemitismen som et nøglefænomen. Samtidig er betydningen af begrebet 'antisemitisme' blevet overordentligt udvidet: det betyder ikke mere kun den antijødiske bevægelse med rod i det 19. århundrede – det som man nu mest betegner som "moderne antisemitisme" – men derimod alle jødefjendtlige ytringer, strømninger og bevægelser i historien. Antisemitisme er således blevet til et "synonym for en uvenlig eller fjendtlig holdning overfor jøder". Forsøg på at adskille den ældre, ikke racistisk bestemte jødefjendtlighed som 'antijudaisme' eller 'antimosaisme' fra den moderne antisemitisme er i praksis ikke lykkedes: i almindeligt sprogbrug har begrebet 'antisemitisme' i bredeste betydning sat sig igennem. Også videnskaben må tage hensyn til denne sprogbrug; for en nøjagtigere historisk forståelse af fænomenet 'antisemitisme' kan den dog ikke give afkald på det ældre, snævrere begreb."

Denne diagnose holder ikke kun for tysk, men formentlig for alle europæiske sprog. Udviklingen mod almengørelse af begrebet antisemitisme til et universelt og næsten historie-resistent begreb har naturligvis sit udgangspunkt i den påpegede mangel på begreb for jødefjendlighed før ordet blev opfundet. Der er imidlertid mange problemer i denne almengørelse af et både dårligt og upræcist ord. Mest umiddelbart kan man, som Nipperdey og Rürup gør det, pege på den manglende historiske præcision. Den truer med at ophæve den helt afgørende forskel mellem på den ene side et racistisk og biologisk begrundet jødehad, som i sin konsekvens faktisk begrundede holocaust, shoa, ukum, Endlösung[55] eller hvad nu

---

54. Thomas Nipperdey og Reinhard Rürup: Antisemitismus, Otto Brunner, Werner Conze og Reinhardt Koselleck*: Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, bd. 1, Stuttgart 1972, s. 129-153.
55. Som fænomenet hedder på engelsk (med et græsk låneord), hebraisk, jiddish og tysk.

denne største katastrofe i jødernes hidtidige historie skal kaldes og på den anden alle de andre former, som fandtes før. Videre har den ført til en udbredt jødisk selvforståelse, som universaliserer det omgivende samfunds holdning til jøderne, og som dermed placerer forståelsen af jødernes situation udenfor historien. Endelig er bestemte politiske forståelsesformer blev inddraget under begrebet, som gør stort set enhver kritik af jøder eller Israel til antisemitisme samt visse forståelser af holocaust til typer af holocaustbenægtelse.

Processen har udviklet sig i tre hovedstadier:

a. Efter anden verdenskrig var udryddelsen af jøderne ikke noget tema blandt verdens to største jødiske befolkninger, den amerikanske og den israelske. I USA så de jødiske organisationer en politisk interesse i at nedtone lidelserne under anden verdenskrig og i stedet optone konsensus i forhold i amerikansk antikommunistisk udenrigspolitik. Hermed skulle den traditionelle opfattelse af jøderne som venstreorienterede brydes.[56] I Israel anså man holocaust-overleverne som repræsentanter for en gammel, syg jødedom, som skulle erstattes af en ny, sund og mere aggressiv form for jødiskhed, som havde brudt med ghetto-mentaliteten. I perioden frem til 1960 var det især i Europa antisemitismen blev diskuteret.

b. Med kidnapningen af Adolf Eichmann i 1961 ændrede den israelske stat holdning til shoa og gik med retssagen imod Eichmann for alvor ind i erindringsbesarbejdningen og i opbygningen af en erindringskultur.[57] Det fik betydning efter seksdageskrigen i 1967, som placerede Israel i en vigtig position som USA's vigtigste allierede i Mellemøsten. Hermed orienterede de amerikansk-jødiske organisationer også i retning af en udpræget proisraelsk politik og hjalp USA med at optrappe sin økonomiske hjælp til et niveau, hvor Israel kunne fastholde sin stilling som Mellemøstens stærkeste militærmagt. Anden periode varer fra 1967 til omkring 1980.

---

56. Peter Novick: *The Holocaust in American Life*, NY 1999.
57. Jeppe Matzen: *Israels historie om holocaust*, Kbh. 2002.

c. Seksdageskrigen bragte det ømtålelige forhold mellem Israel og palæstinenserne ind på den politiske scene. Dette forhold blev af flere grunde indviklet i og uadskilleligt fra forståelsen af begrebet antisemitisme. Vigtigst var det, at Israel og mange jøder både i USA og i Europa så 'antizionisme' som en variant af antisemitisme. Denne operation var i tråd med den antihistoricisme som prægede universaliseringen af 'antisemitisme': indtil holocaust havde zionismen været en minoritetsstrømning i den jødiske kultur både i Østeuropa og i USA. Kun i jishuven (dvs. i Palæstina) havde den været dominerende. Ved at gøre antizionismen til en variant af antisemitismen udskilte man både den antizionistiske, jødiske arbejderbevægelse (fx. Bund) og den antizionistiske, jødiske ortodoksi af jødedommen. Dernæst kunne man pege på den israelske retoriske tilegnelse af holocaust, som gjorde enhver kritik af Israel til antisemitisme. Menachem Begin kunne fx. kalde Sadat for "Nilens Hitler" og PLO for en "neo-nazi-organisation". Sidenhen kom generaliseringen af holocaust: både den begrebsmæssige fastholden af det 'unikke' ved holocaust og det vanhelligende ved sammenligning med andre folkemord. Endelig generaliseringen af alle nulevende jøder som 'holocaustoverlevere' ikke mindst den israelsk-jødiske befolkning, hvoraf flertallet er efterkommere af arabiske jøder, som slet ikke var inddraget i holocaust.

Det universelle had til jøderne

Den 25. januar 2003 blev rabbiner og forhenværende minister Michael Melchior interviewet i *Politiken*. Han blev stillet spørgsmålet (af Hanne Foighel): "Mange jødiske menigheder i Europa har i de seneste år oplevet klare antisemitiske overgreb. Er der sammenhæng mellem den nye antisemitiske bølge og Israels situation?" Han svarede: "Både ja og nej. I modsætning til tidligere antisemitiske bølger, der knyttede sig til religiøse traditioner, race, m.m. tager det, vi kalder den nye antisemitisme udgangspunkt i den jødiske nationale identitet, og derfor er zionismen og Israel en meget central del af det, vi nu oplever. Spændingerne i Mellemøsten spiller ind på, hvordan antisemitisme legitimeres i folks bevidsthed rundt om i verden. Dehumaniseringen af jøden sammenblandes med dæmoniseringen af Israel."

Intervieweren spørger: Hvor opstår sammenblandingen? "Antisemitismen ligger latent i kulturkredsen og vækkes af et eller andet i atmosfæren. Udløsningen i kraft af en eskalering af situationen i Mellemøsten kom fx. under Libanonkrigen i 1982. Herefter stabiliserede situationen sig med en antisemitisme på et nyt og højere niveau. Det samme skete i begyndelsen af intifadaen (oktober 2000, red.). Der var mange antisemitiske udbrud i de to første måneder, og så kom der igen en stabilisering. [...] Problemet er den kontinuerlige legitimering af antisemitismen, der blandt andet opstår, fordi forskellige kræfter, der kun har deres had til jøderne til fælles slutter sig sammen."

Michael Melchior er ikke nogen hardliner, han ligger snarere midt i det israelske politiske spektrum, og det samme kan man sige om hans religiøse placering. Hans forståelse af antisemitismen er derfor næppe nogen sekterisk forståelse, som den man finder hos de national-religiøse eller andre fundamentalister. Han synes at mene, at antisemitismen ligger alment 'i kulturkredsen'. Ud fra sammenhængen kunne man mene, at vi med 'kulturkredsen' skal forstå den kristne og islamiske kulturkreds tilsammen. Både den fjendtlighed som retter sig imod 'religiøse traditioner', som den der retter sig imod jøderne som 'race', som den 'nye antisemitisme' der retter sig mod den 'jødiske nationale identitet' er i hans forståelse antisemitisme. Man må altså forstå det på den måde, at uanset den historiske sammenhæng gennem måske 1.800 år, har vi at gøre med grundlæggende det samme problem. Det kommer op til overfladen af ændringer i atmosfæren.

Det karakteristiske ved denne universelle forståelse er, at den ikke kan forstå holocaust som noget unikt uden også at universalisere erfaringen: holocaust er godt nok kun sket én gang, men er latent til stede som en mulig konsekvens. Universaliseringen af alle former for fjendtlighed ikke blot mod jøder i almindelighed, men også specifikt mod den israelske stat interpellerer holocaust, dog uden at nævne det. Så samtidig med at antisemitisme bliver et universelt begreb, bliver også vægten af at et fænomen udpeges som antisemitisme så meget større, fordi det altså i sig bærer muligheden for at udvikle sig til holocaust. Problemet i en sådan forståelse er dobbelt: På den ene side gøres der ingen forskel på det niveau fjendtlighe-

den befinder sig, og på den anden side henviser en sådan universel forståelse af fjendtligheden til en tilsvarende forståelse af selve det jødiske.

Hvis vi tager fjendtlighedens niveauer først, så betyder det, at man med begrebet antisemitisme ikke kan skelne (andet end ved kvalifikationer som stor/lille, grov/uvæsentlig osv.) mellem en velbegrundet modvilje mod den israelske stats øjeblikkelige politik overfor palæstinenserne og en udryddelsespolitik som beslutningen om definitivt at skille sig af med det jødiske folk. Både Wannsee-konferencens beslutninger og kritikken af Sharons hensynsløse voldsanvendelse er antisemitisme. Det har store konsekvenser for en almindelig dagligdags diskussion, da enhver kritik af Israel indebærer muligheden for at blive betegnet som antisemitisme af en eventuel jødisk modstander. Og hvad der er nok så vigtigt: denne mangel på niveau er et redskab til diskursiv magt: selve vægten i anklagen kan afholde kritikere fra at udtale sig kritisk om Israels politik, statens grundlag eller i det hele taget om jødiske forhold.

Vender vi os til det andet forhold, så indebærer et sådant forskelsløst antisemitisme-begreb en essentiel historieopfattelse. Det hører – det fremgår af Melchiors formulering – med til det at være jøde, at det er defineret uden for historien – og det samme gælder derfor også dette at være fjendtlig mod jøder. Det er næppe til at undre sig over, at en jødisk teolog mener, at jøders væsen er et forhold mellem gud og jøder. Ej heller at det samme således også gælder forholdet mellem ikke-jøder (herunder jødefjender) og gud. Det påfaldende er, at denne forestilling langt hen ad vejen gælder mange sekulære forestillinger.

Dansk-Israelsk Forening har på sin hjemmeside liggende en artikel med titlen "Antisemitismen gennem tid og rum" (http://hjem.get2net.dk/antisemitisme0.htm) . Efter en meget kort antydning af kristendommens forhold til jøderne gennem de sidste 2000 år springes til det 19. århundrede, hvor antisemitismen blev "gjort til politisk ideologi", uden at racetænkningen omtales. Midt på side to af fire kommer man til det egentlige budskab: "Men da Israel opstod i 1948, fik antisemitterne ny indpakning til deres jødehad. De kalder den antizionisme, hvormed de nægter jødernes ret til at hævde deres nationale særegenhed og selvbestemmelse, som kan garantere folkets eksistens og sikkerhed i deres eget jødiske hjemland, som er

Israel." Man kan indvende at skribenten ikke er den mest øvede, men tankemønstret, som her lægges frem er efter min mening helt typisk: der kan ske mange ting i historien, antisemitterne vil altid være der, og deres opfattelser vil blot få en ny indpakning; væsnet, hadet til jøderne, er der altid. Det forbliver en ufortalt præmis i fremstillingen, hvorfor det er sådan. Hvorfra kommer dette had til jøderne? Svaret kunne hentes i den ligeså almindelige forestilling, at hadet kommer af jødernes særlige position på kanten af historien. Teologerne ville fremhæve jødernes 'udvalgthed', deres særlige relation til Gud. Sekulære ville formentlig fremhæve det universelle ved jødernes historie.

Man kunne om Dansk-Israelsk Forenings artikel fremhæve, at den er uvidende. Lad mig blot give to eksempler. Den fremhæver antizionismen som en ny form af antisemitismen uden at (vide?) reflektere over, at antizionismen indtil holocaust var en stærkere jødisk bevægelse end zionismen. Den fremhæver, at der aldrig har "været tale om nogen egentlig udbredt antisemitisme" i Danmark. Det er kun rigtigt, når vi taler om tiden efter anden verdenskrig. Før den tid var antisemitisme en ganske almindelig holdning, hvad ældre danske jøder vil kunne berette. Men uvidenheden gør artiklen næsten mere prototypisk for strukturen i forståelsesformerne. Og det gælder ikke mindst det, som er dens hovedærinde: "I 1970'erne gjorde især (men ikke kun) den danske venstrefløj sig stærkt gældende, fx. VS. I deres ensidige kritik af Israel syntes der ofte at være et stærkt antijødisk element. Heraf ses det, at antizionisme og antisemitisme kan gå hånd i hånd på mange måder." Når foreningen her antyder, at der er andre end VS, så skyldes det, at den også gerne vil ramme Folkekirkens Nødhjælp, som "ikke holdt sig tilbage med ensidigt at fordømme Israel."

Siden 1970 har det været et genkommende tema i den offentlige debat ikke blot i Danmark, men i hele den vestlige verden: Fra at have været en typisk støtte i kampen mod antisemitisme havde venstrefløjen ændret sig til ikke blot antiisraelsk, men til antisemitisk. Min personlige opfattelse af forholdet er, at venstrefløjen efter 6-dages-krigen kom ud for en krise i forholdet til Israel. Krisen bestod i sin kerne af en chokerende opdagelse af, at Israel var blevet til på en fordrivelse af et andet folk, palæstinenserne. Den moralske autoritet, som havde hvilet over 'den jødiske stat' og over

de sociale eksperimenter (kibbutzerne og børneopdragelsen) krakelerede i og med 'jøder gjorde det samme ved palæstinenserne, som var blevet gjort ved jøderne'. Der er ikke megen tvivl om at denne moralsk-politiske krise gav sig sproglige (og billedmæssige) udtryk som fremstod som eller var antijødiske.[58] Imidlertid ændrede det sig ret hurtigt til, at venstrefløjen i Danmark sprogligt set skelnede mellem Israel som stat og jøder generelt. Det er også min opfattelse, at denne sproglige ændring afspejlede en politisk indsigt. Men det er klart, at der var sket noget: den moralske autoritet jøder generelt havde haft qua ofre var blevet anfægtet, når den jødiske stat optrådte som undertrykker.

Uenigheden om tolkningen af venstrefløjens historie handler ikke om dette skift, som alle kan indse. Uenigheden består i om venstrefløjen blev antisemitisk. Det er Dansk-Israelsk forenings påstand, og det har jo i mange år være Bent Blüdnikows påstand. Selvom påstandene har været utallige såsom sand, har dokumentationen været fåtallig. Og det gør jo ikke sagen bedre, når Blüdnikow mener, at "Antisemitisme er en udefinérbar størrelse, et tomt ord uden reelt indhold."[59] Blüdnikow er normalt også klar over sin mangel på dokumentation og skrev derfor fx. om VS: "I partiet var der grupper af medlemmer, der dyrkede voldsforherligelse, sympatiserede med en række totalitære regimer og endda også dyrkede noget, der stærkt mindede om antisemitisme."[60] I samme artikel introducerede han imidlertid det, som siden har været hans trumfkort, nemlig Anne Grete Holmsgård. Hun havde i 1984 sammen med Kit Broholm på forlaget Historisk Revy udgivet deres speciale fra RUC under titlen *Zionismens Israel – et land i evig krig*. Om hende hedder det: "I hende havde partiet en rabiat revolutionær, der i spørgsmålet om Israel og jøder nærmede sig klassisk antisemitisme." Selvom Blüdnikow mener, at begrebet er udefinérbart og tomt, så findes det altså i en klassisk form, som man

58. Hvilket jeg pointerede og kritiserede i to kronikker i *Information* 15.10.1971 og 21.10.1971.
59. Jøderne og Danmark, *Weekendavisen* 4.10.1991.
60. Ondt i fortiden, *Weekendavisen* 4.8.1995.

må antage er mere håndgribelig end den moderne. Der er ét citat fra Broholms og Holmsgårds bog, som han gennem halvfemserne vendte tilbage til gang på gang. Det lyder:

"Den zionistiske bevægelse fastholder de jødiske samfund som jødiske og pro-zionistiske gennem en organisering af jøderne i et utal af særskilte jødiske organisationer og foreninger: de har deres egne skoler og klubber, syklubber, bridgeklubber, der er kvinde-, ungdoms- og studenterorganisationer, organisationer for forskellige erhverv, fx. håndværkerforeninger, og sidst men ikke mindst et utal af organisationer og kampagner som mere eller mindre direkte er til støtte for Israel." (s. 165). Herfra sprang han så (uden at angive det) til s. 174:

"Den zionistiske politik over for jøderne i Diasporaen har mange farlige perspektiver. Kampen mod assimilation og opretholdelsen af en vis grad af jødisk isolation kan danne grobunden for, at jøderne i en krisesituation kan blive udskilt som en særlig gruppe – som syndebukke. Dertil kommer jødernes binding til Israel i realiteten er en binding til bestemte klassekræfter. Israels konsekvente pro-imperialistiske alliancer [både til USA, men også til andre pro-imperialistiske regimer som det Sydafrikanske, regimet i El Salvador, Somoza i Nicaragua, Sadat i Ægypten m.fl.] binder ikke bare jøderne i Israel, men også jøderne i Diasporaen til imperialismen i enhver international konflikt. Under påskud af at ville frelse verdens jøder inddrages de af den zionistiske bevægelse i opgøret mellem imperialismen og de socialistiske kræfter automatisk på de imperialistiske og reaktionære kræfters side."

Det der står i skarp parentes, sprang Blüdnikow over uden at angive det. Hans citatpraksis er ofte lidt fri. Men lad det nu ligge, og lad os, da vi altså står ved hjertet af det, som han og andre (fx. Bent Melchior[61] og Martin Krasnik[62]) har kaldt 'klassisk antisemitisme', se på hvad der står. Analysen

---

61. Trængsel ved håndvasken, *Berlingske Tidende* 1.10.2000.
62. Om jøderne, *Weekendavisen* 15.9.2000.

er præget af DKP-synspunkter, hvilket sikkert hænger sammen med, at Kit Broholm var DKPer, men man jo gå ud fra, at Holmsgård dækkede synspunkterne. Bortset fra det, hæfter man sig vel især ved det synspunkt, at jøder bør assimilere sig og ikke opretholde særskilte organisationer, et synspunkt på integration, som ligger meget tæt op ad officiel dansk indvandrerpolitik i dag. Endelig hæfter man sig ved en politik-opfattelse, som gør den zionistiske bevægelse og Israel til én, og som gør denne personifikation til den eneste (og konspirative) aktør på scenen. Men bortset fra disse synspunkter, som jeg er uenig i, har jeg svært ved at se nogen antisemitiske synspunkter. De er jo klart anti-israelske og anti-zionistiske. Men man kunne med en vis ret sige, at forfatterne med deres argumentation vil 'beskytte' diasporaens jøder mod zionisterne, og at de derfor faktisk skelner mellem jøder og israelere. At de så vil have diasporaens jøder til at assimilere sig og holde op med at være jøder er en noget tvetydig holdning, må man nok sige.

Det gælder generelt for Broholms og Holmsgårds bog, at den ikke er særlig nuanceret i sin analyse. Men antisemitisk er den altså ikke. Og betegnelsen klassisk antisemitisme kan den derfor heller ikke kandidere til. Jeg har en fornemmelse af, at man med 'klassisk' tænker på konspirationsteorien i *Zions Vises Protokoller*.[63] I denne teori ses alle jødiske intentioner som samlet i ét koncept, der retter sig mod erobringen af verdensmagten. Denne strategi styres af en lille gruppe af Zions Vise, altså ledende jøder af en slags. Men Broholm og Holmsgård ser jo ikke jødernes interesser som homogene, tværtimod er der ikke interessesammenfald mellem diasporaens jøder og Israels jøder. Alene af indholdsmæssige grunde kan deres politikforståelse (som ellers har meget konspirativt over sig) ikke siges at ligne *Protokollernes*.

På et forskningsseminar som Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier afholdt i marts 2001 gentog Blüdnikow sine gamle anklager mod venstrefløjen.[64] Men han dækkede sig ind bag Henrik Bachners bog

63. Om denne forbløffende teksts forbløffende historie, se min *Den historiske jøde*, Kbh. 2001, afsnittet 'Kan tekster dræbe?', s. 70ff.
64. Michael Mogensen (red.): *Antisemitisme i Danmark?*, Arbejdsrapport fra DCHF 5, Kbh. 2001, s. 119ff.

Återkomsten.[65] Bachner viser hinsides enhver tvivl, at der fandtes en utvetydig antisemitisme på den svenske venstrefløj i kritikken af Israel, Israels forhold til palæstinenserne og Israels politik i Mellemøsten. I sit udtryk udviser den tillige ofte tegn på, at grænserne mellem 'Israel' og 'jøder' flød tilstrækkeligt til, at det lignede helt almindelig antisemitisme. Denne bevisførelse er ikke blevet anfægtet heller af hans kritikere i Sverige, mig bekendt. Eksempelvis skrev Göran Rosenberg, forfatter til bogen *Det förlorade landet*,[66] antizionist og tidligere aktiv på den svenske venstrefløj: "Mest iögonfallande är kanske konstnären Lars Hillersbergs Stürmerinspirerade "sionister" i tidskriften Puss, men skriftliga motsvarigheter var inte svåra att finna i tidens vänsterradikala press och propaganda." (*Dagens Nyheter* 7.1.2000) Den antisemitisme Bachner dokumenterer hidrører imidlertid fra den del af den svenske venstrefløj, som var marxistisk-leninistisk. Det var blandt maoisterne, denne særlige form for antizionisme fungerede. Bachner viser ikke, at venstrefløjen som sådan var antisemitisk, ikke at antizionisme automatisk var antisemitisme. Men det er hans egen opfattelse, at han gør. Og lige netop dér blev han angrebet af Göran Rosenberg (*Dagens Nyheter* 7.1.2000, svar 2.2.2000 og gensvar 13.2.2000). Marxisme-leninisme og maoisme er ikke det samme som marxisme, og venstrefløjen kan ikke sammenfattes under ét sammenhængende begreb. Endelig: Ikke alene gælder hans analyse ikke hele den svenske venstrefløj, den gælder heller ikke hele venstrefløjen uden for Sverige. Den gælder således ikke i nævneværdig grad for Danmark. Faktisk gælder analysen ikke engang maoisterne generelt i Danmark.

Det ved Blüdnikow naturligvis godt, men lader skinne igennem, at "Bachners bog har også relevans for debatten om den danske venstrefløj". Han køber bl.a. hele Bachners analyse af Marx' påståede rolle i udviklingen af antisemitisme på venstrefløjen. Jeg kan ikke her gå mere i detaljer, men må henvise til en detaljeret kritik af Werner Schmidt, en kritik som

---

65. Henrik Bachner: *Återkomsten. Antisemitism i Sverige efter 1945*, Stockholm 1999.
66. Göran Rosenberg: *Det förlorade landet: en personlig historia*, Stockholm 1996; da. overs. 1998.

ikke efterlader nogen tvivl om Bachners misforståelser.[67] Men når vi kommer til den danske venstrefløj (og seminaret handlede om antisemitisme i Danmark), så får vi: 1) Blekingegadebandens z-file, 2) Anne Grete Holmsgård samt lidt småtteri til understøttelse af, at synspunkterne var udbredte. Man forstår, når han skriver, at han føler ulyst ved debatten. Måske han ligesom Bachner skulle gøre arbejdet og prøve at undersøge den tese, han nu i 15 år har hævdet, han har bevist.

Når Bent Blüdnikow og mange andre jøder kredser omkring venstrefløjens holdning til Israel og jøderne i det hele taget, kan man naturligvis se det som en slet skjult bestræbelse på at ulovliggøre en antizionisme og en kritik af Israels politik eller Israels ret til at eksistere. Det spiller givet en rolle og meget ville være opnået for Israels støtter, hvis man kunne få offentligheden med på denne retoriske transaktion. Jeg tror imidlertid problemet stikker dybere. Jeg tror spørgsmålet hænger sammen med forståelsen af jødernes historie, af antisemitismens karakter og forståelsen af holocaust. Samtidig – som om tingene ikke var komplicerede nok – så er denne forståelses-diskussion eller -krise indlejret i en historisk periode, 1960-2000, som rummer Israels tilegnelse af holocaust som *sin* erfaring, Israels alliance med USA og Israels optrapning af den systematiske undertrykkelse af palæstinenserne i en uendelig voldsspiral.

Jøderne og afro-amerikanerne

I USA har der i de sidste 30 år foregået en slags debat mellem (nogle) jøder og (nogle) afro-amerikanere. Debatten har ført til meget ophedede indslag ikke mindst fra de sorte muslimer. Den jødiske Anti-Defamation League har anført mange af disse udslag som eksempler på, at antisemitismen er i stigning i USA. Et forsøg på at løse op i debatten er blevet gjort af Emily Miller Budick, en amerikansk/israelsk jøde, som er pro-

67. Werner Schmidt: Om Bachners avhandling Återkomsten – Antisemitism i Sverige efter 1945, *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*, 2000/80/s. 34-64 80 og i *Dagens Nyheter* 15.12.99, svar fra Bachner 22.12.99 og gensvar 4.1.00.

fessor i amerikanske studier ved det Hebraiske Universitet i Jerusalem.[68]

Budick peger på, at der har været gjort flere forsøg på efter borgerretsbevægelsens afslutning at sammenkoble jøder og sorte i en alliance. Jøderne spillede nemlig både i mellemkrigstiden og efter anden verdenskrig en vigtig rolle i kampen mod racisme og for ligestilling af såvel sorte som jøder. Hun giver en række eksempler både fra skønlitteraturen og fra intellektuel produktion på dette forsøg. Et af de centrale eksempler er Stanley Elkins, som i 1959 skrev en bog om *Slavery*. Den gav anledning til megen diskussion, fordi han sammenlignede slavernes situation med jødernes. Da han skulle forklare, hvordan slaverne blev "dehumaniseret og infantiliseret" af plantageslaveriet, så drog han en parallel til jødernes ophold i kz-lejre, hvor det samme skete. Diskussionen der fulgte, mener Budick, anfægtede ikke parallellen, men derimod det grundlæggende, at de jødiske lidelser skulle være målestok for alles lidelser. Hun afdækker en række mekanismer bag diskussionen mellem jøder og sorte, om 'hvem der var mest ofre' som en diskussion om, hvorvidt undertrykkelsen af jøderne af dem selv opfattes som universel og derfor både hævet over historien, unik, og derfor altid målestok for al anden undertrykkelse.

Budick mener, at afro-amerikanernes negative reaktion på jøde-amerikanerne altså kan omsættes i et budskab om deres egen historie: vores historie er *de sortes* historie. Den går ikke restløst op i jødernes historie, den er sig selv. Dertil kommer, at grundlaget for alliancen oprindeligt havde været, at der var 'something racial' ved begge grupper. Men som de sorte med god grund kan hævde: en jøde kan altid blive 'hvid', det kan en sort ikke. I den forstand er den sorte undertrykkelse altså underkastet et vilkår, som ikke deles af den jødiske.

Da Toni Morrison i 1987 udsendte sin roman *Beloved* var den tilegnet "sixty million and more". Ingen kunne være i tvivl om, at hun hermed

---

68. Emily Miller Budick: *Blacks and Jews in Literary Conversation*, Cambridge 1998 og samme: The African American and Israeli "Other" in the Construction of Jewish American Identity, i: Emily Miller Budick (red.): *Ideology and Jewish Identity in Israeli and American Literature*, New York 2001, s. 197-212.

blandede sig i, hvad der er blevet kaldt "the issue of comparative atrocities".[69] Tres millioner er ti gange 6 eller ti gange holocaust. Så mange flere ønskede Morrison at påkalde som ofre for den amerikanske slavehandel.

Også Philip Roth har blandet sig i diskussionen med romanen *The Human Stain* fra 2000. Heri lader han en afro-amerikaner, som er meget lys i huden, vælge at leve som jøde. Han bliver gift med en jødisk kvinde, bliver professor ved et amerikansk universitet, og ingen fatter mistanke til ham. En dag spørger han på sit hold til to studerende, han aldrig han set og siger spøgende: "Are they spooks?", Er de spøgelser? Problemet er blot, at 'spook' også kan være et nedsættende udtryk om sorte. Og da vi befinder os på højdepunktet af kampagnen for politisk korrekthed, må han tage sin afsked som racist, da de to udeblevne faktisk var sorte. På overfladen handler romanen om politisk korrekthed og den forløjede verden, som følger den. Men fra sin afsked begynder professorens rejse tilbage i sin identitets historie, og langsomt dæmrer det for læseren, at han selv er en ('hvid') 'sort'. Dermed vender han tilbage til temaet forholdet mellem sorte og jøder. Han havde på en måde vist, at assimilation kunne være en mulig vej for sorte. Ved race-blanding kunne efterhånden hele befolkningen blive blandinger. Men ironien er så, at denne pseudojøde indhentes af de sorte i deres kamp for at udnytte de muligheder som political correctness giver dem.

Antisemitismen som kilde til universalitet

Det var ikke antisemitterne, der opfandt holokaustum, altså den fuldstændige udryddelse (opbrænding el. heloffer som det nu hedder i *Biblen*) af et andet folk. Som lederen af Yad Vashems forskning, Yehuda Bauer, gør opmærksom på, så er det Gud, som pålagde jøderne at udføre det.[70] Det drejer sig om udryddelsen af midjanitterne, som omtales i 4. mosebog,

---

69. Naomi Mandel: "I made the ink": Identity, Complicity, 60 Million, and More, *Modern Fiction Studies* 2002/48/3/s. 581-613.
70. Yehuda Bauer: *Rethinking Holocaust*, New Haven 2001, kap.2.

Kobbermønt præget efter Jerusalems fald 70 evt. På den ene side et portræt af Vespasian, på den anden side en symbolsk fremstilling af en romersk soldat med det erobrede Iudea (Ivdea capta) *fremstillet som en kvinde. Herfra går en lang ikonografisk tradition for at fremstille jødedommen som en kvinde (Synagoga) og jøderne som kvindagtige.*

31. kapitel. Moses formidlede ordren fra Gud, og da hæren kom hjem og kun havde slået mændene ihjel og taget kvinder og børn til fange, blev Moses vred på hærførerne og sagde: "Dræb nu alle drenge og alle kvinder, der har haft samleje med en mand. Alle piger derimod, der ikke har haft samleje med en mand, skal I lade leve hos jer." (17-19)

Ej heller opstod modvilje mod jøderne med de kristne. Den fandtes som andre former for xenofobi og folkelig selvhævdelse også før kristendommen. Men med kristendommens udskillelse fra jødedommen institutionaliseredes et modsætningsforhold mellem jøder og kristne. Det findes i varierende grad indskrevet i evangelierne, hvor fx. jødernes tillægges skylden for Jesus' død. Man kan se temaet udvikle sig i løbet af de år, de forskellige skrifter i *Det Nye Testamente* bliver til. Således er det ikke mindst Johannes evangeliet og Paulus' breve anti-judaistiske teologer har påberåbt sig. I kristendommens første tid var lederne af sekten alle jøder og kendte til jødisk religion. Men efterhånden blev flertallet af sektens medlemmer ikke-jøder uden kendskab til jødisk religion. Samtidig vendte kristendommen sig ikke mindst mod romere som et nyt muligt missionsområde. Dermed blev der åbnet for, at den jalousi, som oprindeligt var mellem mainstream-jødedom og den nye sekt, blev til et regulært fjendskab. I teologien blev der optaget også folkelige forestillinger. Det var en proces, som udvikledes i kirkefædrenes tid. Især Johannes Chrysostomos prædikede (omkring 386) i Antiochia i voldsomme antijudaistiske tonarter. Det at jøderne havde *Biblen* gjorde dem bare ondere i Johannes' øjne. Hos Johannes skete der et skift fra en teologisk anti-judaisme til en identifikation af jøderne med mytiske og onde kræfter, som siden udvikles til Anti-krist. Fra den tidligste tid er denne teologiske diskussion lagt ind i en genre af traktater kaldet *Adversus Judaeos*.[71] Augustin understregede, at

---

71. En fremragende historisk gennemgang hos Heinz Schreckenberg: *Die christlichen Adversus-Judaeos-Texte und ihre literarisches und historisches Umfeld*, 3 bd, *(1.-11. Jh), (11.-13. Jh.), (13.-20. Jh),* Frankfurt/M 1984-1997; *Die Christliche Adversus-Judaeos-Bilder. Das Alte und Neue Testament im Spiegel der christlichen Kunst*, Frankfurt/M 1999; Heinz Schreckenberg: *Die Juden in der Kunst Europas. Ein historischer Bildatlas*, Göttingen 1996.

En miniature fra et håndskrift fra 1300-tallet med jødedom og kristendom fremstillet som Synagoga og Ecclesia. Synagoga er har bind for øjnene, fordi jøderne ikke vil indse at Jesus er Messias.

de kristne skulle elske jøderne og understregede nødvendigheden af, at jøderne blev omvendt. Men også hos ham understreges forbindelsen til det onde, her til Kain-figuren.

Allerede efter ødelæggelsen af templet i 70 prægedes en kobbermønt med Vespasian på den ene side og inskriptionen 'iudaea capta' på den anden. Indeni inskriptionen så man et billede af en stående romersk soldat på den ene side af en palme og på den anden en siddende kvinde: Det erobrede Iudaea afbildedes som en kvinde. Denne tradition blev overtaget af kristendommen i en dobbelt forstand. På den ene side afbildes de to religioner fra 800-tallet som to kvinder, Ecclesia og Synagoga. Synagoga afbildes altid med bind for øjnene, da jøderne ifølge Augustin er blinde og forstokkede, da de ikke kan indse, at Jesus er messias. På den anden side ses jødedommen som feminin overfor den maskuline kristendom i mere folkelige afbildninger. Antijudaismen blev i høj grad koblet med en antifeminisme.

Vi skal frem til omkring årtusindskiftet før der sker en overgang til en ny form for antijudaisme. Det er da rene mytologiske fortællinger kobles til antijudaismen. Jeg tænker her på historierne om, at jøderne dræbte kristne drenge for at bruge deres blod til at bage usyret brød med og på historierne om, at jøderne vanhelligede hostien eller forsøgte at købe den for at gennemstikke den. Disse myter, som udsprang af en ikke-teologisk, folkelig forestillingsverden, understregede jødernes forbindelse til onde og dæmoniske kræfter som fx. maurerne eller ligefrem Antikrist. Og netop denne nye kombination fik skæbnesvangre følger for jøderne i form af fordrivelser og mord. Ikke mindst i forbindelse med det første korstog.

Efter det 4. laterankoncilium i 1215 kom bestemmelsen om, at jøderne skulle bære tegn som synliggjorde dem som jøder. I bestemmelsen hed det, at man i visse provinser ikke kunne skelne jøder og saracener (muslimer) fra kristne. "Derfra kommer det, at kristne fejlagtigt har kønslig omgang med jødiske eller saraceniske kvinder eller jøder og saracener med kristne kvinder. For at en så infam blanding ikke længere med henvisning til at det var en fejl skal tjene som undskyldning og udflugt, bestemmer vi, at begge slags [jøder og saracener] i et hvert kristent land og til enhver

tid ved et særligt træk (*qualitate habitus*) skal udskille sig fra de andre folk."[72]

Herved blev antijudaismen i stigende grad opgraderet med forestillingen om, at jøder var urene. Da de kristne ifølge kanonisk ret ikke måtte tage rente, kom pengehandel i stigende grad til at blive en niche for jøder, og kombinationen af penge og urenhed førte til afbildningen af jødesoen, det urene dyr hvor jøder diede.

Udviklingen af den middelalderlige antijudaisme er en stadig tilføjelse af nye degraderende træk og stadig afsondrende sociale foranstaltninger. Jødemærker, ghettoer, fordrivelser og mord følger denne udvikling. Reformationen fører ikke til nogen ændring snarere tværtimod. Luther blev på sine ældre dage meget skuffet over, at hans reformerede kirke ikke i højere grad kunne omvende jøderne og skrev derfor det hadefulde skrift *Von den Jüden vnd Iren Lü*gen (Wittemberg 1543). Og formentlig i forlængelse heraf kom genintroduktionen af historien om den evige jøde i den lille pjece *Kurtze Beschreibung vnd Erzehlung von einem Juden mit Namen Ahatzverus* (1602).[73]

Uanset hvordan antijudaismen udviklede sig, havde den altid ét sigte: det gjaldt om at få jøderne omvendt og døbt. Og dette sigte var oven i købet indskrevet i forestillingen om de yderste tider: Jesus' genkomst og dommedag var betinget af jødernes omvendelse og dåb. Det nye, som skete med udviklingen af antisemitismen, var, at hadet til eller modviljen mod jøder ikke længere havde et sådant sigtepunkt. For den biologisk betingede racisme havde jøden ingen muligheder for at undslippe sin skæbne som jøde: hun eller han var født som jøde, de ville få jødiske børn og dø som jøder.

Når vi ser dette paradigmeskift i lyset (eller skyggen) af shoa, umkum, holocaust, Endlösung fremtræder det med så meget desto skarpere konturer: uden dette paradigmeskift havde holocaust næppe været muligt.

---

72. *Concilium oecumenicorum decreta*, Bologna 1973, s. 266, cit. Heinz Schreckenberg: *Die Juden in der Kunst Europas. Ein historischer Bildatlas*, Göttingen 1996, s. 15.
73. Om historien og dens betydning se min 'Den evige jøde' i *Den historiske jøde* op. cit. s. 95-186.

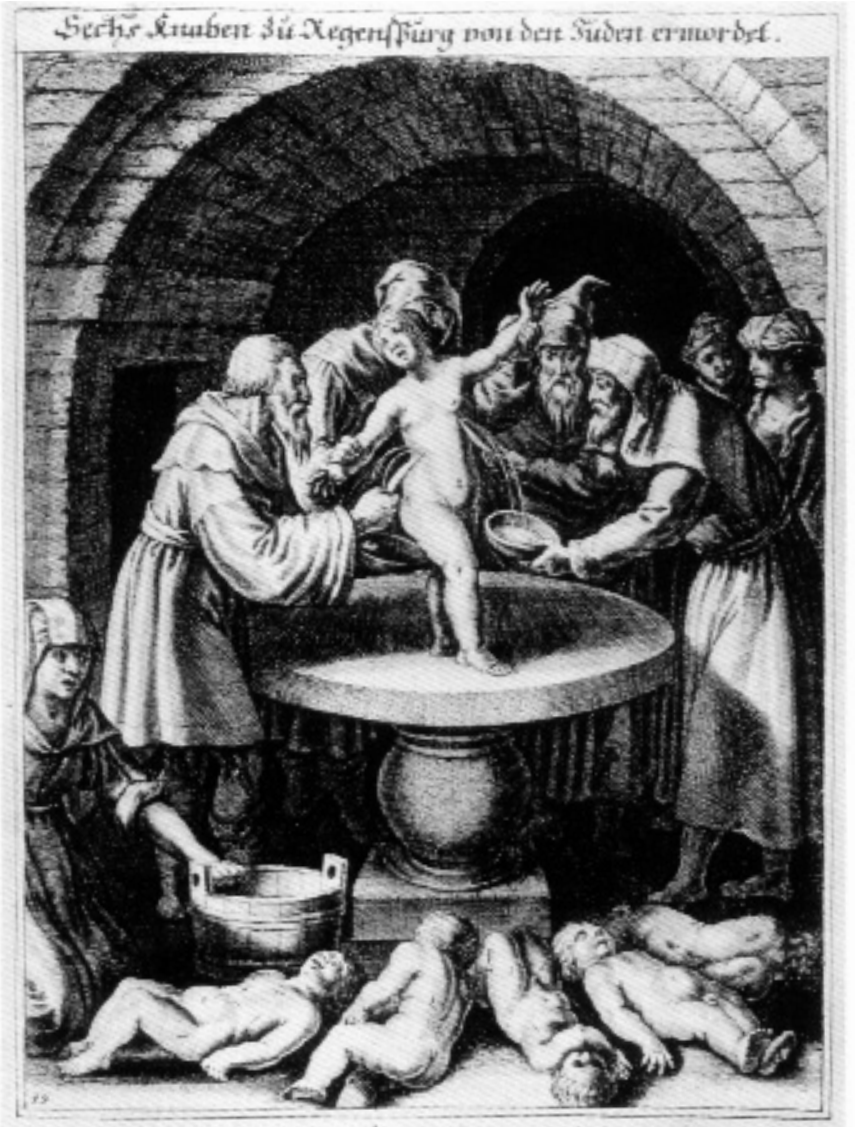

En fremstilling af påståede jødiske ritualmord på seks kristne drenge i forbindelse med en proces i Regensburg 1476-80. I denne proces endte de anklagede med frifindelse.

Vanhelligelse af hostien. I 1492 havde en præst pantsat en jerngryde hos en jøde. For at indløse den havde han givet to hostier. Dem havde jøden og hans trosfæller gennemstukket, hvorefter de begyndte at bløde. Som straf blev efter kort proces 27 jøder brændt, senere også præsten.

På den anden side optrådte dette paradigmeskift ikke uformidlet. Det var selve den 'jødiske revolution', som havde formidlet det – sammen med naturligvis den moderne verdens tilblivelse. Den 'jødiske revolution' hænger sammen med moderniteten og betød som den, at de religiøse bånd og verdensbilleder blev brudt ned og erstattet af markedsrelationer og 'videnskabelig tankegang.' Den sekulære verden, jøderne blev hvirvlet ind i, var Vesteuropas, USAs og Østeuropas storbyer. Bag sig lagde jøderne shtetln, jeshiver, læsehuse og synagoger. De blev emanciperede og sekulære i stort tal.

På kanten til den moderne verden, i begyndelsen af 1900-tallet, dukkede i form af forfalskningen *Zions Vises Protokoller* den sidste af de store antijødiske mytologier op: den om den jødiske verdenskonspiration. Den ligner i sin form de andre (den om mordet på små jødiske drenge og den om vanhelligelsen af hostien), fordi den også viser jøderne som en forbindelse til de onde kræfter. Men der er en afgørende forskel: i denne mytologi er har jøderne ikke forbindelse til det Onde, de *er* det Onde. *Protokollerne* kan læses som et forsøg på et præmoderne svar på en moderne udvikling. De giver svaret på, hvorfor det moderne samfund giver anledning til så mange overvældende subjekt-løse processer: vandringen fra land til by, industrialiseringen og ødelæggelsen af håndværket, nedbrydelsen af den religiøse autoritet. *Protokollerne* havde svaret: der *er* et subjekt, det er jøderne, der gør det hele for at få magten. Denne sidste store anti-jødiske mytologi kunne således ikke være blevet til uden hele den foregående udvikling. Den byggede simpelthen videre på en antijudaisme (i dette tilfælde faktisk en antijudaisme udviklet i den *ortodokse* kirke i Rusland). Men den greb om sig med en frygtindgydende fart og viste hermed hvor virkningsfuldt dens (falske) svar var.

Hannah Arendt har i første del af *The Origins of Totalitarianism*, i afsnittet om antisemitismen, udviklet den ide, at der er en historisk diskontinuitet mellem den gamle antijudaisme og den nye antisemitisme.[74] Det be-

74. Hannah Arendt: *The Origins of Totalitarinism*, 2. udg., Cleveland 1958, part one s. 3-120.

Jødeso: en so, som jøder (let genkendelige med jødehatte og det runde jødemærke) dier. Jødesoen skal formentlig symbolisere jøders urenhed. Afbildning af stenrelief på kirken i Wittenberg fra 1305.

grunder hun ikke mindst i netop udviklingen af det moderne kapitalistiske samfund og den sociale tumult, det medførte for de jødiske samfund og for jøderne. Hannah Arendt har afgørende belæg for understregningen af paradigmeskiftets betydning. Og som omtalt bliver dets betydning endnu tungere efter holocaust.[75]

Der er imidlertid grund til også at understrege kontinuiteten. Historien om *Protokollerne* viser dette tydeligt. De udtrykker selv en moderne mytologi, men gør det ved at viderebearbejde antijudaismen. Men alment kunne kan sige, at antijudaismen, som den udviklede sig i middelalderen, var andet og meget mere end et teologisk spørgsmål. Den middelalderlige antijudaisme havde udviklet et arsenal af sociale praksisser, som omsatte de mentale forestillingen i særforanstaltninger, som gjorde jøder til noget særligt. Efter min mening ville antisemitismen havde været utænkelig uden antijudaismen. Ved at lægge sig i forlængelse af kulturelle forestillinger, der rakte så langt tilbage som samfundets skrevne hukommelse, udnyttede den moderne antisemitisme urgamle mentale strukturer og følelser.

Hvad mere er, jødernes egen forestillinger om sig selv blev præget af denne udvikling. Til den teologiske forestilling om udvalgthed svarede den antijudaistiske forestilling om udskilthed. Til den evige jødes stundesløse vandring og venten på historiens ophør svarede en jødisk forestilling om historieresistens. Og da antisemitismen dukkede op, blev den suppleret eller spejlet i en række jødiske tænkeres akcept af blodets eller racens betydning. Både i Otto Weiningers indflydelsesrige bog *Geschlecht und Character* fra 1903 som i den zionistiske tænker Alfred Nossigs *Die Sozialhygiejne der Juden und des altorientalischen Völkerkreises* fra 1894 gøres spørgs-målet om det jødiske blod nærværende. Det samme gælder hos en revisio-nistisk zionist som Vladimir Jabotinski.

Det var det biologiske paradigmes opkomst, der gjorde, at biologi og økonomi kom til at gå hånd i hånd i racehygiejnen. Racehygiejnens cen-

---

75. For en omfattende og velreflekteret oversigt over den nyere antisemitismeforskning, se Thorsten Wagner: Demokratiets akilleshæl. Jødehad og antisemitisme i brydningsfeltet mellem social- og kulturhistorie, Michael Mogensen (red.): *Antisemitisme i Danmark?*, Arbejdsrapport fra DCHF 5, Kbh. 2001.

Titelblad til Luthers stærkt antijødiske traktat Von den Jüden und iren Lügen fra 1543 af Lucas Cranach. Den lyvende jøde forneden har djævlehorn og fingrene på en abacus, en datidig regnemaskine.

trale betragtning er socialdarwinistisk. Da det er lykkedes mennesket at sætte kampen for survival of the fittest ud af kraft, betød det, at også arvelige anlæg, som burde gå under, overlevede. Hermed havde mennesket underskrevet sin egen dødsdom, fordi arveanlæggene i stigende tempo ville blive ødelagt af dårlige anlæg. Til folk med dårlige anlæg regnede man åndssvage, sindssyge, alkoholikere, prostituerede mm. Man havde en overdreven forestilling om det arveliges udstrækning. Racehygiejnikere var ikke blot konservative jøde- og negerhadere, der så forskellige racer under samme synsvinkel. De fandtes også blandt socialdemokrater, som i de første 40 år af sidste århundrede flere steder bl.a. i Norden gennemførte tvangsterilisering af mennesker, der ikke burde formere sig. Man argumenterede socialt for racehygiejne ved at sige: vi skal bedre forholdene for arbejderne, men ikke for de uværdige; de skal derimod hindres i at formere sig, så deres anlæg ikke bringes videre.

Allerede under første verdenskrig var der en racehygiejniker, der rejste problemet om det kunne svare sig at holde liv i en idiot. Fra denne kobling af biologi og økonomi går der en linje til nazismens eutanasi-programmer for aflivning af åndssvage og sindssyge.[76]

Det var ikke nyt at slå jøder ihjel. Det var der tradition for langt tilbage i tiden, og under korstogene var det blevet til rigtig mange. Men med racehygiejnens udvikling til et faktisk fungerende drabsprogram blev det muligt at overføre drabet til andre uværdige grupper. Som holocaust-litteraturen vidner om, går der ikke nogen lige vej fra racehygiejne og antisemitisme til Auschwitz, Sobibor osv.[77] Men vejen var utænkelig uden antisemitismen.

Mange af de forsøg på historiske fortolkninger af holocaust, som vi har set, har det til fælles, at de søger efter enkelte træk i udviklingen, som så at sige styrer det hele. Daniel J. Goldhagen fremsatte i sin bog *Hitler's Willing*

---

76. Øyvind Foss: *Drab i videnskabens navn. "Eutanasi" og forsøg med menneseker under nazismen*, Århus 1988.
77. Se Yehuda Bauer: *Rethinking the Holocaust*, New Haven 2001, kapitlerne 3-5, hvor han bl.a. gør op med Zygmunt Baumans og Daniel J. Goldhagens fortolkninger.

Executioners. Ordinary Germans and the Holocaust fra 1996 den tese, at nazismens voldsorgier i forhold til jøderne kun kunne forstås som et særligt udslag af *tyske særtræk*, at det *kun* kunne være foregået i Tyskland på grund af den særlige eliminatoriske antisemitisme, som udvikledes dér. En antisemitisme som havde den indbyggede tendens, at søge elimineringen og i sidste instans udryddelsen. Problemet er blot, at denne eliminatoriske antisemitisme ikke kan belægges med kendsgerninger. Faktisk var antisemitismen voldsommere andre steder end i Tyskland. Men det vil Goldhagen ikke tale om. Zygmunt Bauman vil føre det hele tilbage til moderniseringen og bureaukratiseringen som fænomen. Problemet er bare det, at det nazistiske bureaukrati var meget præget af kaos, og at nazismen som sådan både indeholdt moderne og præmoderne elementer.[78]

Fælles for mange tolkninger af antisemitismen og holocaust de sidste 20 år er, at de universaliserer såvel det at være jøde som det, at antisemitismen eksisterer. Jødernes historie og det som er gjort imod dem gør begge forhold til *unikke*. Når denne tolkning vinder frem i 1990erne kan det ses som en reaktion på eller en modstand imod en indsigt i jødernes reelle situation i verden i dag. Der findes i dag – efter udryddelsen – to store jødiske grupper: den amerikanske og den israelske. Det kan naturligvis ikke lade sig gøre at tale om dem samlet i andet end meget generaliserende termer; ikke desto mindre giver det mening at sige, at begge grupper har et identitetsproblem: De amerikanske jøder er truet af et voldsomt identitetstab efterhånden som deres jødiske identitet religiøst, sprogligt og kulturelt eroderes eller opsuges i deres sukces som amerikansk 'elite-minoritet'. Megen identitet hænger i dag netop på holocaust og på en identifikation med Israel. Israel er i dag et multikulturelt samfund med en meget stor gruppe af arabiske jøder, som kulturelt og politisk står i modsætning til de europæiske og de russiske jøder. Israel er derudover en stat og ikke et 'folk', en stat som udøver sin magtpolitik fra en styrkeposition og med den magtens kynisme, som netop karakteriserer staters politik. Israel er netop

78. Zygmunt Bauman: *Modernity and the Holocaust,* Oxford 1989.

heri et brud på 2000 års traditioner for jødisk kultur. Israel er ikke nogen 'undtagelse', Israel er en normal stat.

Den jødiske metafysik kan ses som en modstand imod denne tilstand. Efter 2000 års historie, som på den ene eller den anden måde kan ses som 'vandring' er jøderne nået til et land, hvor de udgør eliten (USA) eller har magten (Israel). Alligevel er situationen desperat: identitetserosion (USA) eller besinden sig på rollen som undertrykker (Israel) er ikke just tillokkende roller. Offerollen i dyrkelsen af holocaust og forståelsen af antisemitismen som evig er i denne sammenhæng kompensatoriske operationer.

Antisemitisme og kritik af Israel

"The term 'the new antisemitism' refers to the current wave, which has swept much of the world since October 2000. It has been characterized as 'political antisemitism', on the one hand, because of its use by radical Islamists in their geo-political struggle against the West and its alleged spearhead the Jewish people and its state; and on the other, because of the association made in the media and by public figures between Israel and the Jewish people as an inseparable entity. In parallel, the barriers between antisemitism and anti-Zionism have been lifted and the two merged.

This definition is pertinent to two major events, both of which took place in September 2001 and made this year unique in terms of world public opinion and antisemitic activity. They were the UN World Conference against Racism (in Durban, South Africa), which ended on 9 September, and the destruction of the World Trade Center in New York, barely two days later."[79]

Sådan indledte Stephen Roth instituttet ved Tel Avivs universitet sin årsrapport om verdens situation. Det interessante ved denne analyse er ikke kun termen 'den nye antisemitisme', som signallerer, at vi har nået et nyt stade. Interessant er det også, at i centrum for al muslimsk aktivitet står

79. Se rapporten på www.tau.ac.il/Anti-Semitism.

nu antisemitismen. Både kritikken af Israels politik overfor palæstinenserne i Durban og attentatet på WTC skal forstås i denne optik. Rapporten gennemgår antiisraelske holdninger på lige fod med antijødiske, både i nutid og i fortid for så vidt som rapporten også beskriver forskningens udvikling.

Denne forskelsløse brug af antisemitisme-begrebet modsvarer den, vi har set hos Michael Melchior, og som han i øvrigt også gjorde brug af som minister. Den samme tendens kan man se, når det drejer sig om forståelsen af holocaust i dagens Israel. En ny analyse af brugen af holocaust i hebraisk-israelske aviser foretaget af Birgitte Enemark for Folkekirkens Nødhjælp viser, at den jødiske befolkning i Israel generelt betragter sig som *holocaust-overlevere*.[80] Både de som er født efter krigen, og de som kommer fra arabisk-jødiske befolkninger, som ikke var udsat for holocaust, anser sig for at være holocaust-overlevere. Hermed er holocaust holdt op med at være en konkret historisk tildragelse, den har antaget metafysiske dimensioner og er blevet en identitetsgivende dimension ved det overhovedet at være jøde. En holocaust-overlever er i denne definition én jøde, som stadig er i live. Død bliver dermed en fuldstændig uadskillelig del af jøders forhold til omverdenen. Overalt lurer døden på jøder. Ikke blot døden, med den fuldstændige udslettelse af det jødiske folk.

Vi havde en debat om forholdet i Danmark i 1980-82 i anledning af overlæge Axel Lademanns angreb på Steen Folke for antisemitisme (*Politiken* 23.9.1980). Steen Folke følte sig forulempet af, at hans antizionisme skulle kunne betegnes som antisemitisme og anlagde civilt søgsmål mod Lademann for injurier (7.11.1980).

I november 1980 kommenterede *Politikens* chefredaktør Herbert Pundik sagsanlægget og skrev bl.a.:

"Og da intet er VSeren [Folke] mere fremmed og modbydeligt i hans ideologiske forblindethed ønsker han beskyldningen kendt ubeføjet ved retten.

---

80. [Birgitte Enemark]: *Israeli public perceptions of the Israeli – Palestinian conflict*, Folkekirkens Nødhjælp, Kbh. 2002.

Det triste er, at VSeren sikkert handler i god tro. Han påstår at han ikke er antisemit. Og det skal nok være rigtigt. Han mener, at der er en forskel på antisemitisme og antizionisme. Han tror at man kan være modstander af den jødiske nations ret til ligestilling blandt andre nationer uden samtidig at opfattes som modstander af jøders ret til ligestilling som personer.

Det kan man ikke. Og gør man det bærer man ved til antisemitismens bål, bevidst eller ubevidst, hvad enten man så ønsker at blive kaldt antisemit eller ej.

Spørgsmålet er altså ikke hvad VSeren mener personligt, men hvilke konsekvenser hans holdning til zionismen og Israel kan have, og hvordan hans holdning opfattes af de mennesker den først og fremmest berører – jøderne."

Da først Pundik havde fået varmet op under kedlerne blev tasterne på hans skrivemaskine glødende:

"Anti-semitterne lugter blod. De kan med tilfredshed konstatere, at det lykkedes deres kumpaner at dræbe næsten alle Europas jøder under anden verdenskrig. Næste fase i deres kamp mod jøden er Israel. VS' holdning til Israel og til den jødiske nation passer i deres kram. Ligesom antisemitten stempler jøden som et non-menneske, stempler VS jøderne som en non-nation." Og til slut slår han fast: "Hvis antizionisme ikke kan sidestilles med antisemitisme, så er der noget galt med definitionen på antisemitisme.

Set fra ofrenes synspunkt er forskellen i hvert fald teoretisk. Man kan ikke isolere had."[81]

Jeg svarede dengang Pundik i en kommentar med titlen "Taskenspilleren Pundik" (*politisk revy* 388/5.12.1980), og taskenspillertricket Pundik benytter sig af er jo dobbelt. På den ene side fremstiller han sagen, som om antizionisme indebærer, at Steen Folke (og andre) skulle mene, at jøderne ikke havde ret til en stat. Han ikke så meget som nævner ordet 'palæstinensere', selvom han jo godt ved, at det er fordrivelsen af palæstinenserne,

81. Herbert Pundik: VS og jøderne, *Politiken* 16.11.1980.

dehumaniseringen og undertrykkelsen af dem, som er det egentlige problem. Det andet taskenspillertrick er at tale på 'ofrenes vegne'. De overlevende (læs: vi jøder) har en fortrinsret til at bestemme begreberne. Jeg indvendte dengang, at vi var nogle jøder, der gerne ville være fritaget for at have Pundik som talerør og som mente, at jøder ikke skulle optræde som undertrykkere. (Siden har Pundik jo ændret synspunkt og har i det hele taget demonstreret, at han ikke er omfattet af den almindelige forestilling om, at man med alderen bliver mere forstokket og konservativ.)

Også Steen Folke svarede Pundik og fastholdt forskellen mellem antizionisme og antisemitisme. Pundik gensvarede og unddrog sig måske et retligt ansvar for at have kaldt Steen Folke antisemit, men fastholdt i øvrigt sine synspunkter.[82] Debatten kørte i øvrigt på høje nagler.[83] Den 29. september 1981 faldt der dom ved byretten i Ålborg. Dommeren kendte éntydigt overlægens udtalelser ubeføjede, og Lademann blev idømt 10 dagbøder à 100 kr. og til at offentliggøre dommens konklusioner.[84] Det var ikke alle, som var tilfredse med dommen. Mosaisk Troessamfunds blad *Jødisk Orientering* offentliggjorde således en artikel af Yehuda Bauer, hvori han skrev: "Men de, som bekæmper den jødiske nations eksistens og ønsker dens udslettelse, er antisemitiske. I denne betydning er PLO antisemitisk [...]".[85]

Hans-Jørgen Nielsen skrev en kronik i efteråret 1982 om "Brænde-

---

82. Steen Folke: Mine angreb på zionismen; svar fra Pundik, *Politiken* 7.12.1980.
83. Se oversigten i Rolf Baggers artikel om retssagen i *Weekendavisen* 2.1.1981. Leif Blædel blandede sig i diskussionen i *Information* 7.1 og 9.1.1981 og gentog stort se Pundiks synspunkter. Jeg svarede ham den 14.1.1981 (Blædel forsvarer ren erobringspolitik). Blædel gensvarede 16.1.1981 og jeg svarede 27.1.1981. Se også Julius Tschertoks rasende indlæg 'Venstreantisemitismen', *Information* 19.1.1981. Op til retssagens start skrev jeg en kronik (Er venstrefløjen antisemitisk? *Information* 19.9.1981), hvor jeg understregede at sagens kerne var fordrivelsen af palæstinenserne, og at en løsning nødvendigvis måtte indebære, at begge parter – jøderne og palæstinenserne – forblev hvor de var, men at der blev dannet palæstinensisk stat. Det gik Leif Blædel imod den 21.9.1981 (og jeg svarede 24.9.1981).
84. Se dommen i *Weekendavisen* 2.10.1981.
85. Jehuda Bauer: Jødehad i 1981/82 version, *Jødisk Orientering* 1982/1/s. 7-8.

mærkning", hvor han gav forskellige eksempler fra den politiske semantik på brændemærkning. Han skrev bl.a.:

"Efter dannelsen af staten Israel har stemplet med "anti-semitisme" her fået udstrakt sit anvendelsesområde, sådan så overgangen fra Det tredje Riges krematorie-ovne og den racistisk begrundede anti-semitisme til historisk og politisk begrundet modvilje mod den israelske stat, ja undertiden blot dens konkrete politik, er blevet smattet og glidende.

Således har jeg flere gange mødt samme manipulerende skelnen mellem subjektivt og objektivt, som hos de stalinistiske kommissærer.

Hvor udtrykket "anti-semitisme" som sagt går på en racistisk, personlig holdning, så gøres den her pludselig til et spørgsmål om den objektive funktion af bestemte subjektive holdninger.

– Det kan godt være, at du personligt ikke mener at have det fjerneste mod jøder som sådan, men den objektive følge af den opfattelse af Israel og dets politik repræsenterer en dødelig trussel mod det jødiske folk i Israel. Set fra dets side er det effekten, der er det afgørende, og objektivt er du således "anti-semit"."[86]

Denne latente stalinisme, som ikke mindst Pundik og Blædel havde stået for i debatten, udviklede også andre sider, som bragte kommunisterne i erindring. Det blev så at sige umuligt at høre én af Israels venner udtale sig negativt om Israel. Hverken Begin eller Shamir kunne bringe det kritiske register i anvendelse.

Hvad er det vi taler om?

Den tyske religionshistoriker Peter Schäfer har i bogen *Judeophobia. Attitudes toward the Jews in the Ancient World* (Cambridge, MA 1997) undersøgt, hvad han kalder "so-called pagan or ancient anti-Semitism" (s. 6). Han skelner mellem den 'substantialistiske' skole i antisemitisme-forsknin-

---

74. Hans-Jørgen Nielsen: Brændemærkning, *Information* 3.8.82.

gen, som ser jødernes særegenhed som et resultat af deres religions særlige karakter og særlig deres afsondrethed fra andre sociale grupper, og den 'funktionalistiske' skole, som fokuserer ikke så meget på 'væsen' som på politiske konjunkturer. Schäfer synes at hælde til Isaak Heinemanns funktionalisme.[87] Heinemann havde placeret antisemitismens oprindelse i syrisk-palæstinensiske konflikter ca. 300 fvt. og så antisemitismen som et resultat af helleniseringen af Mellemøsten. Schäfer rykker fokus længere tilbage. Han har fundet rødderne til antisemitismen i Egypten og argumenterer for, at den går tilbage til den jødiske garnison på Elephantine, en ø nær Aswan i Egypten, mellem 650 og 399 fvt. I denne periode opretholdt jødiske soldater under persisk overhøjhed et jødisk tempel på øen. Men giver ødelæggelsen af den elephantinske garnison mening som 'antisemitisme', når soldaternes opgave var at underkue den lokale befolkning for de persiske herskere?[88] Havde befolkningen ikke en god grund til at gøre oprør mod de jødiske soldater? Og hvilken mening giver begrebet antisemitisme, hvis vi kan vise, at det kom til verden sammen med jøderne?

Er betydningen af begrebet antisemitisme blot konstateringen af, at der i Mellemøsten samtidig med, at det jødiske folk blev til historisk, udvikledes modvilje evt. endda xenofobi imod dem? Hvis det er tilfældet ville antisemitisme være ligestillet fx. med et nykonstrueret begreb som anti-romanisme: overalt hvor romerne udvidede deres territorium var der modvilje imod dem, ikke mindst hos de undertvungne folk. Denne anti-romanisme blev stamformen, kunne man videre hævde, til den senere udviklede anti-italisme, modviljen mod italienere, som gav sig udslag i, at man anså dem for tyvagtige, for utroværdige, endda for mafiøse. Hermed havde man altså vist, at antisemitisme og anti-romanisme/anti-italisme var helt parallelle begreber. Eller havde man?

---

87. Isaak Heinemann: Ursprung und Wesen des Antisemitismus im Altertum, *Festgabe zum Zehnjährigen Bestehen der Akademie für die Wissenschaft des Judentums 1919-1929*, Berlin 1929, s. 76-91.
88. Se også Louis H. Feldmans anmeldelse i *International Journal of the Classical Tradition* 2000/6/4/s. 602-6.

Sagen er jo den, at det særlige ved antisemitismen er det, at den har været så dødelig, at man hele vejen op gennem den europæiske historie har forfulgt jøderne ofte med døden tilfølge. Kunne man så ikke parallelisere til anti-negroismen? De sorte afrikanske indbyggere er blevet ringeagtet af stort set alle ikke-negroide folkeslag, er blevet indfanget som slaver i millionvis og er blevet slagtet af belgierne og tyskerne i deres respektive kolonier i et omfang, som talmæssigt overgår holocaust.

Hertil vil en række, primært jødiske, forskere og politikere indvende, at det særlige ved antisemitismen er, at den kunne føre til holocaust. Holocaust er i sig selv *unik*, derfor udgør antisemitismen også et unikt fænomen.

Som David Engel for et par år siden påviste, består der et grundlæggende problem i den *teleologiske* tolkning af antisemitismen, som har udviklet sig siden holocaust.[89] Han henviser fx. til Paul W. Massings *Rehearsal for Destruction. A Study of Political Anti-Semitism in Imperial Germany* (New York 1949), Norman Cohn: *Warrant for Genocide. The Myth of the Jewish World Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion* (London 1967) og flere, som gentolker historien og ser holocaust som udfoldet af antisemitismen, *som om der var en hensigt i historien*.

Selvom man altså ikke kan forklare holocaust uden anti-semitismen, så kan man omvendt ikke forklare holocaust som en entydigt og nødvendigt produkt af antisemitismen. Det ville indebære antagelsen af en teleologi eller en historiemetafysik, som ikke kan overraske hos teologer, men som ikke kan gælde for videnskabelig. Imod sådanne tolkninger fremhæver Engel den israelske historiker Amos Funkenstein, som så antisemitismen som "a thoroughly modern phenomenon. It was also a thoroughly political one, incomprehensible outside of the context of the course of Jewish emancipation during the nineteenth century.[90]

---

89. David Engel: The concept of Antisemitism in the Historical Scholarship of Amos Funkenstein, *Jewish Social Studies* 1999/6/1/s. 111-129, her s. 114.
90. Engel a.a. s. 118 med henvisning til Amos Funkenstein: Ha-torah ha-medinit shel ha-emantsipatsyah ha-yehudit mi-Mendelssohn ad Herzl, *Tadmit ve-todaah historit*, s. 213.

Også Heinz Schreckenberg understreger i sit gigantiske værk om *Adversus-Judaeos-Texterne,* at den kristne anti-judaismus i sig selv ikke nødvendigvis leder til antisemitisme, selvom man næppe kunne forestille sig hans værk uden med netop holocaust om forudsætning. Hans forskning er i høj grad båret af viljen til et kristent eftersyn af den teologiske historie. På den anden side kan en forklaring af denne udvikling ikke undvære disse forskellige historisk-diskursive formationer.

Middeladerhistorikeren Gavin I. Langmuir har i en meget indflydelsesrig bog foreslået, at det særlige ved antisemitismen netop er dens produktivitet hvad angår mytologi.[91] Langmuir bruger begrebet som et der overskrider grænsen mellem den religiøse antijudaisme og den politiske antisemitisme. Han tager i stedet udgangspunkt i et generelt begreb om fjendtlighed mellem to folk. Hvis denne fjendtlighed bygger på information om virkelige forhold om det andet folk, kalder han fjendtligheden for *realistisk*. Hvis fjendtligheden bygger på information om virkelige forhold ved det enkeltmedlemmer af det andet folk som generaliseres til at omfatte alle, kalder han fjendtligheden *xenofobisk*. Hvis fjendtligheden bygger på ren mytologi uden relation til virkeligheden, kalder han fjendtligheden *kimærisk*. Det er denne sidste form, han ønsker at reservere termen antisemitisme for. Han mener dermed, at antisemitismens historie starter med myterne om jødernes trang til at vanhellige hostien og om mord på kristne drenge. Han vil også kalde myten om erobringen af verdensherredømmet for antisemitisme, mens kritik mod Israel ikke vil kunne kvalificerer til betegnelsen antisemitisme.

Langmuirs begrebsafklaring fremhæver visse vigtige træk ved problemet, især den problematiske *homogenitet* i dets anvendelse. Til gengæld bliver det historiske nu ikke længere knyttet til en kontekst, men til forskelle i virkelighedstilknytningen.

I den måske mest omfattende analyse af den moderne antisemitismes tilblivelse, Albert S. Lindemanns *Esau's Tears. Modern Anti-Semitism and the Rise of the Jews* (Cambridge 1997), understreges frem for alt det historisk

---

78. Gavin I. Langmuir: *Toward a Definition of Antisemitism*, Berkeley 1996.

Zions Vises Protokoller *kom efter sin oversættelse fra russisk til tysk og engelsk i 1920 hurtigt på næsten alle europæiske sprog. Her er det den franske oversættelse fra 1924:* 'Den jødiske fare. Israels Vises protokoller', *og den franske oversættelse fra 1934:* 'Den jødiske fare. Zions Vises protokoller'.

specifikke ved termen antisemitisme og ikke mindst den relative åbenhed der var i dens betydningsfelt, da den blev introduceret omkring 1880. På trods af denne bærende pointe, bruger han selv ordet om også det førmoderne jødehad. Det gør han bl.a. fordi: "Premodern religious anti-Semitism and modern racist anti-Semitism, especially in their extreme forms, share a significant ideological-fantasy element. In both is to be found a belief in an unchangeable Jewish essence, an eternal Jewish charcter that is deeply threatening to those among whom Jews live." (s. 26f) Sagen er imidlertid at denne essentialisme også deles af mange jøder, såvel religiøse som Michael Melchior som sekulære zionister og militante højrefløjsjøder som Ariel Sharon.

Kritikken af den brug af begrebet antisemitisme, som har udviklet sig de sidste 30 år, kan opsummeres således:

1. Begrebet er primært et *historisk* begreb. Det er snævert knyttet til en politisk bevægelse og til fremvæksten af racismen. Det kan altså ikke af historiske grunde omfatte alle former for fjendtlighed overfor jøder.

2. Det bruges i megen forskning som et teleologisk begreb, som en betegnelse for et historisk forhold som ender med at udfolde sig som holocaust. Med en sådan historiemetafysik smelter begrebet sammen med et teologisk begrundet begreb om jødisk og anti-jødisk.

3. Det bruges efter holocaust som et begreb, der uspecificeret implicerer holocaust som en mulig konsekvens. Dvs. at enhver anklage om antisemitisme i princippet indebærer mulighed for at det forhold, som anklagen retter sig imod, kunne føre til et nyt holocaust.

4. Det bruges om enhver kritik af den israelske stats politik. En sådan kritik af Israel betegnes ofte som anti-zionisme, selvom kritikerne ikke nødvendigvis er modstanderes af staten Israels fortsatte eksistens. Enhver politik ligger imidlertid ifølge sagens natur, fordi politik udtrykker en interesse, åben for kritik. At ville afskære en kritik af Israel er altså at ville stoppe en demokratisk proces.